

Ac 33683

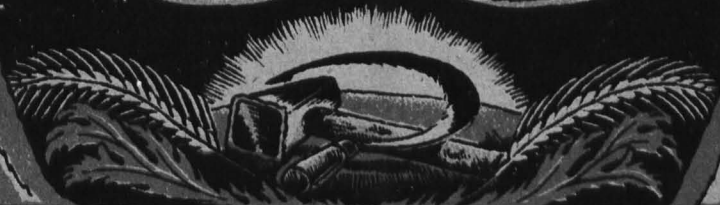
Цэнтральны Выкамаўчы Камітэт
Беларускай Савецкай Соцыялістычнай
Рэспублікі

БЕЛАРУСЬ

Матэрыялы гісторыі,
эканомікі, культуры
і рэвалюцыйнага руху

Менск 1924

33683
59 234413

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

ВВ ВЪДАНО
НА ДОМЪ.

БЕЛАРУСЬ

НАРЫСЫ ГІСТОРЫІ, ЭКОНОМІКІ, КУЛЬТУРНАГА
І РЭВОЛЮЦЫЙНАГА РУХУ

Колектыўная праца пад агульнай рэдакцыяй

А. СТАШЭЎСКАГА, Э. ЖЫЛУНОВІЧА І Ё. ІГНАТОЎСКАГА

з дапамогай

А. Смоліча, С. Некрашэвіча
і Я. Пятровіча

Бел. выд-во
1994 г.

111448

Выданьне

Цэнтральнага Выканаўчага Комітэту
Беларускае Савецкае Соцыялістычнае Рэспублікі

МЕНСК, 1924

Дзяржаўная
бібліятэка БССР
імя У. І. Праўна

3. Жылуновіч.

Беларускае пісьменства.

Гістарычна-крытычны нарыс.

Старадаўняе пісьменства.

історыя беларускага пісьменства мае за сабою многавяковую даўнасьць. Сваім пачаткам яна заходзіць у глыб стагодзьдзяў, ажно да часоў прыняцця славянскімі пляменьнямі хрысьціянскай веры. З пачатку яно мела на сабе моцны ўплыў царкоўна-славяншчыны, як то было з расійскаю ды ўкраінскаю пісьменнасьцю, але з бегам часу, паступова пераймала мову сьвецкую, народную, разьвівала яе, багаціла й шырыла.

Асабліва шырака расквітнела беларуская пісьменнасьць у XVI стагодзьдзі, калі Беларусь падпала пад культурны ўплыў заходня-эўропейскага гуманізму. Пад яго ўсьціскам візантыйска-царкоўныя напластаваньні пачалі лопатца, уступаючы месца новым павеям, якія крыху пазней вытырнулі сабою рэформацыю. У XVI-м стагодзьдзі зьяўляюцца на небасхіле беларускай пісьменнасьці выразныя асобы, якія папаяняюць беларускую пісьменнасьць сваімі знатнымі творамі і становяць яе на высокую ступню. Сярод іншых пісьменьнікаў гэтае пары трэба адмеціць Ф. Скарыну, В. Цяпінскага, С. Буднага, А. Рымшу са сваімі творамі. Поруч з імі, зьяўляюцца два гістарычных дакумэнты офіцыяльнага характару—Літоўскі Статут і Баркулабаўская кроніка невядомых аўтораў. Пэрыяд гэты ў беларускай старадаўняй пісьменнасьці прызнаецца гісторыкамі момантам яе росквіту.

У далейшыя часы, на працягу якіх двухстагодзьдзяў, з канца XVI да канца XVIII, наступае заняпад. За гэты тэрмін гісторыя не адмячае больш-менш выдатных імёнаў пісьменнасьці. Пападаецца некалькі пасярэдніх, сярод якіх Сымон Полацкі ў XVII стагодзьдзі і Лявон-Лукаш Кішка—у канцы XVII і ў пачатку XVIII стагодзьдзяў. Абое яны з духоўнага пахаджэньня—першы манах, другі вуніяцкі мітрапаліт—і сваёю працаю мала што ўносяць у скарбніцу беларускай пісьменнасьці.

Фактычна і ўся старадаўняя беларуская пісьменнасьць зьяўляецца ўмоўнай велічынёй, нязначным фактарам у гісторыі культурнага разьвіцця і паасабліва беларускага народу. Таксама яна ня мае непасрэднай сувязі з новай беларускай літаратурай, якая пачала сваё разьвіццё бадай што самастойна з XVIII стагодзьдзя.

Новае пісьменства.

Новае беларускае пісьменства бярэ свой пачатак з часу зьяўленьня ў сьвет беларускай поэмы „Энэіда“. „Энэіда“ напісана невядомым аўтарам ці ў канцы 90 гадоў XVIII стагодзьдзя, як сьведчаць польскі крытык Падбарэскі і расійскі—Кавелін, ці ў пачатку XIX, як даводзяць гэтыя сказы з самай поэмы:

Дамоўкі сталі выбірацца,
Як ад Кутуза Банарт.

Гэты твор выразна адзначаецца, нават, ад твораў самых знатнейшых з пэрыяду старасьвецкай пісьменнасьці як па мове, гэтак і па тэхніцы напісаньня.

„Энэіда“ пайшла ў народ у ненадрукованым пісаньні, чыталася й пашыралася праз перапіску. Як і ўва ўкраінскай „Энэідзе“, у беларускай насьледуецца сюжэт з поэмы рымскага поэты Віргілія, які ў сваёй несмяротнай поэме апісваў прыгоды Энэя—старадаўняга грэцкага гэроя, які цягаўся па сьвеце са сваімі траянцамі і меў розныя здарэньні.

Украінская „Энэіда“, напісаная ўкраінскім пісьменьнікам Янам Катлярэўскім, прыпасавана да ўкраінскага быту; аўтор-жа беларускай „Энэіды“ модэрнізаваў свой твор водлуг беларушчыны. Усе грэцкія ўмовы пераменены на беларускія, мова ўзята з беларускай часткі Смаленшчыны. Беларуска „Энэіда“ напісана складна, з добрымі рытмамі. Але ўнутраны зьмест яе ня мае ў сабе ніякай цэннай ідэі; поэма не адбівае ў сабе тых ці іншых жаданьняў беларускага народу, не паказвае яго сацыяльнага становішча. Затое беларуска „Энэіда“ цэнна сваім паказным значэньнем. Яна засьведчыла многім і многім, што на беларускай мове можна пісаць гэтак вольна й добра, як і на другіх. Гэтым яна палажыла пачатак далейшаму разьвіцьцю і пашырэнню беларускай літаратуры.

Другі твор таксама невядомага пакуль аўтора „Тарас на Парнасе“ ўжо ва многім пераважае па значнасьці „Энэіду“. Напісаны прыблізна, у 1840 гадох, „Тарас на Парнасе“ пасьвечан літаратурнаму жыцьцю таго часу. Ён мае сатырычны сэнс, пакіраваны на ісьцінна-рускіх журналістых тыпу Булгарына. Аўтор поэмы „Тарас на Парнасе“, відаць, пісаў свой твор пад уплывам „Энэіды“, бо прымеркаваў яго будаваньне пад яе. Аднак і мова і лёгкасьць чытаньня і цікавасьць ды жывасьць тэмы робяць поэму „Тарас на Парнасе“ шмат мацнейшай за „Энэіду“. Зразумела, што яе жыцьцёвасьць у сэнсе адбійца таго ці іншага боку беларускага жыцьця, роўная з якасьцямі гэтага характару ў „Энэідзе“. Як адна, гэтак і другая маюць больш усяго гісторыка-этнографічную цэннасьць. Бязумоўна, што ў справе пашырэння беларускіх ідэяў, абедзьве поэмы заслугуваюць першараднага значэньня. „Тарас на Парнасе“ ў асобку не перастае цікавіць чытача і да гэтага часу, будучы адным з папулярнейшых беларускіх твораў. Маецца вельмі шмат людзей, якія ведаюць яго напаміць і ахвотна дэклamuюць яшчэ дагэтуль на вечарынках, канцэртах і інш. „Тарас на Парнасе“ налічвае шмат выданьняў; перш ён хадзіў па руках у рукапісах, а далей быў у 1889 годзе надрукованы ў „Минском Листке“ № 37. Пасьля гэтага нясьціхання перадрукоўваўся ў Расіі і заграіцаю.

Беларуская „Энэіда“ і „Тарас на Парнасе“ ёсьць клясычныя беларускія творы. Ад іх беларуская літаратура пераступіла ў сваім разьвіцьці на другую ступень—к сьантымэнталізму, які шырака разьвіўся к палове XIX стагодзьдзя. Прадстаўнікі гэтага напрамку ў беларускай літаратуры выходзілі з прасьвечанай перадавой шляхты, з польскім ухілам. Паперш усе яны, як Ян Чачот, А. Рьпінскі, Я. Баршчэўскі галоўную ўвагу аддавалі на творчасьць на польскай мове. Аднак, пад уплывам вызваленцкіх ідэяў, якія йшлі з Заходняй Эўропы, а часткаю

пад захапленнем пачуцця спагады да цёмных беларускіх працоўных гушчаў, яны падыходзілі да беларускай літаратуры, пішучы часткай на беларускай народнай мове, часткай на беларуска-польскай, зьмешанай. Гэтак, Ян Баршчэўскі пісаў усе свае вершаваныя баляды і аповяданні з народнага жыцця польскаю моваю з вялікімі беларускімі ўстаўкамі. У 1844—46 годзе ў Пецярбурзе на зьмешанай мове выйшаў збор яго твораў у 4 томах пад назваю „Шляхціц Завальня, ці Беларусь у фантастычных аповяданнях“. А. Рыпінскі, таксама спачатку літаратурнай працы пісаў папольску і нават лічыў беларусаў за польскае племя. Толькі і спусьціўшы шмат часу, уцёкшы ў Парыж пасяля польскага паўстання, ён друкуе свае лекцыі на беларускай мове і піша на ёй баляды „Нячысьцік“. Далей ён робіць многа тлумачэньняў да ранейшых беларускіх твораў, як „Энэіда“, „Рабункі мужыкоў“ Я. Баршчэўскага, і піша першы падручнік беларускага правапісу. К канцу жыцця Рыпінскі цалком захапіўся беларушчынай.

Баляда „Нячысьцік“ А. Рыпінскага выйшла трыма выданьнямі (апошняе ў 1853 годзе). Яна пачынаецца так:

Часта, братоньку, вядзеш сёе-тое,
А ўсё то марна, а ўсё пустое.
Таму ўжо сто лет будзе—
Старыя помняць то людзі,
Скажаць вам і Апанас:
Жыў-быў Мікіта ў нас
На самым канцы сяла,—
Там яго хатка была.
Дзяцей няма, хоць жанат,
А быў бедзен, не багат.
Багацтва ён усяго
Меў вяпра аднаго,
Ды не спажыў і таго:
У месаед яго ня біў,
На продаж, кажуць, карміў,
І так даждаўся паста...

Далей разьвіваецца гісторыя з нячысьцікам, які, з-за брыдкай, распуснай і няверуючай жонкі Мікіты, Марты, улез у іх хату й паеў каўбасы, сала й нарабіў іншае бяды... Сюжэт баляды ня хітры, склад вершу самы прасты. Але аўтор гнаўся не за гэтым, а як ён кажа:

Можа гэта ня песьнь? Каша?
Ды ўсё-ж такі свая—наша!!!

Ян Чачот у беларускай літаратуры больш вядомы, як пясняр-этнограф. На манер сваіх сучасьнікаў, Яна Баршчэўскага і А. Рыпінскага, ён пісаў папольску і перакладаў беларускія песьні на польскую мову. Але патроху захапіўся характвам беларускае мовы і пачаў перадаваць беларускія песьні пабеларуску.

Яго беларускія вершыносяць навучальны характар, як то належыць разумнаму шляхціцу ў адносінах да мужыка. Ніякіх соцыяльных мотываў Я. Чачот не зачпляе,—так, як і А. Рыпінскі. Прыкладам вось адна з яго песьняў:

Ой ты, суседзе багаты!
Сыноў, грошы многа маеш;
Сыноў дзяржыш за пячою,
Грошы у зямлю хаваеш.
Ды павёз-бы ты сыночка,
Як бычочка, як ваўчочка,
Дзе да места ся вучыці
Чаравікі, боты шыці.

Ой, аддаў-бы ты другога
Ды каваля, чы сьлясара;
Да завёз-бы ты трацёга
Да сталяра чы бандара.

Яны-б рамясло умелі,
Грошы-б твае не ржавелі;
Нашы дзеўкі, маладзічкі
Мелі-б ладны чаравічкі.

Найболей усе трое—Я. Чачот, А. Рыпінскі і Я. Баршчэўскі—працавалі на глебе этнографічнага дасьледваньня Беларусі, чаму ў творчасьці літаратурнай ня многа зрабілі.

Шмат пладавіцейшым за іх, можна сказаць першым сапраўдным беларускім песьняром быў В. Дунін-Марцінкевіч. Апошні зрэзу рашуча пераходзіць да пісаньня на беларускай мове, бо пераконваецца, па яго словах, што „беларускі селянін, бачучы кніжку на роднай мове, ахвотней яе чытае і дзетак сваіх ахвотней прыцягае к асьвеце“.*) В. Дунін-Марцінкевіч пахаджае з шляхтаў-арандароў, асьвету дастае ў Пецярбурзе і пасля становіцца чыноўнікам каталіцкай консысторыі ў Менску. Бяручы на ўвагу, што радня яго таксама была духоўнага роду, В. Дунін-Марцінкевіч увесь час адчуваў на сабе духоўна-хрысьціянскі ўплыў, які выяўна адбіўся на яго падыходзе да простага народу. Некаторая зацікаўленасьць ідэямі 40 гадоў, багатых рэволюцыйнымі падзеямі ў Заходняй Эўропе (француская рэволюцыя 48 г., нямецкая таго-ж году, польская паўстаньне 31 году і г. д.), усё-ж патроху нахіляе Марцінкевіча к народніцтву, аднак шляхетнае мяшчанства ўпарта прытрымоўвае поэту ў рамках „гжэшнасьці“. І ён глядзіць на мужыка-беларуса, як і яго таварышы—з пачуцьцём спагады. Пад кутом гэтага пачуцьця і разьвіваецца яго творчасць. Як відаць з апошніх, В. Дунін-Марцінкевіч ня бачыць ніякае клясавае супярэчнасьці ў адносінах між панамі і запрыгоненымі мужыкамі. Калі й ёсьць якія шурпатасьці ў сялянскім жыцьці, та па ягонаму віною гэтаму не паны. Нават трэба сказаць, што яму мала ўдаецца бачыць чорных плям у сялянскім жыцьці. Мужык часта п’е, весяліцца, грае вясельле, робіць дажынкі і вясёлы—чаго-ж хацець? Прыгон—то асоб стацьця... За мукі сялянна можна пашкадаваць, паспагадаць яму. І толькі ў адным вершы Марцінкевіч цьмяна нешта добрае бачыць у тым, калі „мужык будзець не скацінай“.

Вось гэты верш:

Вясна, голад, перапала.

Ані солі, ані круп;

У скаціны корму мала

І самому—ані ў зуб.

На палацах дохнуць дзеці,

Жонка тры дні з дуру п’ець,

І даўно парожна ў клеці,

І парожняя асець.

Каліта ляжыць пад лаўкай,

А пры ёй парожны гляк—

Ад каляд мы з кумам Саўкай

Пацяралі ў губе смак.

Але гора—ўжо з паўгора;

Цыц, нябога, трошкі цыц!

Вось нам вольнасьць дадуць скоро

І, як птушкі, будзем жыць.

К чорту жонка, ласа баба!

*) Dudar Bialoruski,—1 выпуск 1875 г. Менск.

Бяры чорт і каліту,
 А папусьці вожкі слаба
 І дай волю хамуту.
 Будзем роўныя з панамі,
 Самі будзем мы паны—
 І гарэлку піць збанамі
 І гуляць так, як яны.
 Перастануць нашым братам,
 Як скацінай, таргаваць;
 Напускацца ліхім матам,
 Скуру з ног да карку драць.
 Хоць халодна, хоць галодна—
 Холад, голад ніпачом!
 Эх, каб толькі нам свабодна!
 На свабодзе аджывём.
 Вось панам ня дужа лоўка:
 Самім трэба працаваць!
 Пабаліць ня раз галоўка,
 Калі прыдзецца араць!
 Не адзін то напацеець
 І заскача драпака,—
 Бо сам толькі есьць умеець
 Ды драць шкуру з мужыка.
 Як-бы быў якой скацінай
 Або горшы ад яго:
 Білі пугай ды дубінай,
 А цяпер брат—ого-го!
 Мужык будзець не скацінай,
 Ня раз скажыць пан з паной:
 „Пане Грышка, пане Міна!
 Як-жа васпан, ці здароў“.

(„Вясна, голад, перапала“).

Мова твораў В. Дунін-Марцінкевіча ў большасьці добрая. Тэхніка вершаў—многа багатшая, ніж у яго папярэднікаў.

В. Дунін-Марцінкевіч, параўнаўча з другімі сваімі сучасьнікамі, напісаў шмат. У пэрыяд часу з 1846—1870 г.г., калі ён, галоўным чынам, займаўся літаратурнай працай, былі ім напісаны „Сялянка“ (1846 г.)—двухактовая комэдыя-опера, апавяданьне ў вершах „Гапон“ (1854 г.), „Вечарніцы“ (1855 г.), „Шчароўскія дажынкi“ (1857 г.), „Купала“ (1855 г.), пераклад „Пана Тадэуша“ А. Міцкевіча (1859 г.), аднактовая комэдыя „Пінская шляхта“ (1866 г.) і комэдыя ў 3 дзях „Залёты“ (1870 г.). Апроч пералічанага, ён напісаў яшчэ шмат дробных вершаў сродзь якіх прыведзены вышэй верш „Вясна, голад, перапала“.

Творы В. Дунін-Марцінкевіча бойка пашыраліся ў шырокіх колах тагачаснага грамадзянства, з цікавасьцю чыталіся і да апошняга часу выклікаюць да сябе не малы інтарэс з боку беларускага чытача, а яго п'еса „Сялянка“, на якую Манюшка напісаў музыку, ставілася ў тэатры. Сучасьнікамі В. Дунін-Марцінкевіча былі так прызваныя беларуска-расійскія пісьменьнікі, як Павел Шпілеўскі, Апанас Кісель і інш. і пісьменьнікі беларусы—Вінцэсь Каратынскі і А. Дарэўскі-Вярыга. Амаль ня ўсе яны пачалі пісаць пабеларуску пад уплывам В. Дунін-Марцінкевіча. Аднак, значных твораў ні адзін з іх ня ўнёс у беларускую пісьменнасьць. Усе яны, можа за выключэньнем А. Вярыгі-Дарэўскага, як-бы дапаўняюць сабою В. Дунін-Марцінкевіча, які высака паднімаецца над імі. Асабліва слабы ўдзел прынялі ў беларускай літаратуры пісьменьнікі з беларуска-расійскай школы, напісаўшы і зьмясьціўшы свае больш этнографічнага характару творы ў розных ра-

сійскіх часопісах. В. Каратынскі таксама напісаў толькі некалькі вершаў, з якіх адзін— „Туга на чужой старане“—мае ўжо выразныя патрыятычна-нацыянальныя ноткі. Больш працаздольным застаецца А. Вярыга-Дарэўскі, які па традыцыі пачынае з польскае мовы, а пасля, прачытаўшы „Пана Тадэуша“ ў беларускім перакладзе, заахвочваецца да беларускай і перш перакладае „Конрада Валенрода“, а потым і піша арыгінальныя творы. Але якраз з арыгінальных яго твораў на беларускай мове шмат загубілася і ня знойдзены дагэтуль; з іх, па сьведчаньню Кіркора, „Гутарка з пляндроўкі па зямлі латышоў“, „Паўрот Міхалка“, „Быхаў“ і іншыя. Захаваліся цэлымі вершы: „Ліцьвіном, запісаўшымся ў мой альбом, на пажаганьне“ і „Мужычая думка з ваколіц Віцебску на агалашэньне вольніцы“ і інш. Судзячы па маючымся яго вершам, А. Вярыга-Дарэўскі зьяўляўся сьвядомым будзіцелем беларускай нацыянальнай думкі, на манер В. Дунін-Марцінкевіча.

Апроч пералічаных пісьменьнікаў, у часы В. Дунін-Марцінкевіча справе беларускай літаратуры аддавалі належную ўвагу многія культурныя дзеячы, як Адам Кіркор, Ксавэры Нядзьведзкі, Ян Насовіч, Г. Арцімоўскі і інш. Асабліва багаты скарб унеслі сваімі працамі Адам Кіркор і Ян Насовіч. „Беларускі Слоўнік“ апошняга да гэтага часу ня згубіў свае вартасьці і пакуль ня мае сабе равесьніка.

Пісаў пабеларуску вершы і вядомы польскі пісьменьнік—родам беларус—Уладыслаў Сыракомля (Людвік Кандратовіч). Цікавіўся беларускай пісьменнасьцю кампазытар Манюшка.

Таксама вялікае значэньне на замацаваньне і пашырэньне беларускага друкаванага слова, а таксама на ідэавае сутрыманьне беларускай літаратуры мелі рэволюцыйныя лістоўкі на беларускай мове, якія пісалі паўстанцы на чале з К. Каліноўскім, і яго газэта „Мужыцкая Праўда“. Апошняй дайшло да нас толькі 6 нумароў. З рэволюцыйных-жа проклямацьяў трэба адзначыць „Крыўда і Праўда“, беларуская гутарка, напісаная формаю слабога вершу нейкім Ф. Пчыцкім, „Добрыя весьці“ Сыракомлі і кніжачка пад загалоўкам: „Перадсьмертны разгавор пустэльніка Пётры“.

Наагул эпоха В. Дуніна-Марцінкевіча адзначаецца высокім уздымам беларускай грамадзкай думкі і зорыць значнымі сіламі беларускіх дзеячоў, якія сваёю працаю паставілі беларускую культуру наагул і беларускую літаратуру ў асобку на ступень сур'ёзнай нацыянальнай справы. Друкаванае беларускае слова шырака распаўсюджваецца сярод тагачаснага грамадства беларускага грамадзянства і заваёўвае для сябе належную ўвагу. Праўда, „шырокасьць распаўсюджаньня“ трэба разумець тут умоўна з тае прычыны, што яна датыркаецца толькі некаторых колаў дробнай шляхты і гарадскога мяшчанства. Сялянства ў тая часы пакуль ня прыймала ўдзелу ня толькі ў творчасці беларускае культуры, а і наагул адстаяла далёка ад усякай культуры.

Поэты-народнікі.

Пасьля В. Дунін-Марцінкевіча і яго сучаснікаў, у разьвіцьці беларускае літаратуры йшоў адчуўся перабой. Польскае паўстаньне 1863 году, выклікаўшае цяжкія рэпрэсыі на выяўленьне жаднай грамадзкасьці ў Беларусі, былі прычынаю таму. Царскае правіцельства праз Мураўёва павяло рэзкую русіфікатарскую політыку і ўганяла ўсё мясцовае.

Так прабывало да 80 гадоў XIX стагодзьдзя. З гэтае пары, у зьвязку з уздымам вызваліцельнага руху па ўсёй тагачаснай Расіі, які вяла партыя „Народнай Волі“, атрымалася грамадзкае ажыўленьне. Яно аддалося ўва ўсіх галінах культурнага жыцьця. Ня мінула гэта й Беларусі. Патрошку сталі выяўляцца прадаўжацелі Марцінкевіча і яго сучаснікаў і ў беларускай літаратуры. То сям, то там прабавалі сваё

пяро пабеларуску пісьменьнікі родам беларусы, але пісаўшыя ці парасійску, ці папольску. Усе яны, агульнымі сіламі, часта няпрыкметна, але старанна і ўверана пахалі глебу, падгатаўляючы яе да прыходу адпаведнага здольнага аратага. Гэтым аратым і зьявіўся Францішак Багушэвіч, выступіўшы на літаратурную працу сваёю вядомаю прадмоваю да „Дудкі Беларускай“ у 1891 г. „Братцы мілыя, дзеці зямлі—маткі маёй!“ пісаў ён, Багушэвіч, у сваёй прадмове: „Вам ахвяруючы працу сваю, мушу пагаварыць з вамі трохі аб нашай долі-нядолі, аб нашай бацькавай спрадвечнай мове, каторую мы самі, ды й не адны мы, а ўсе людзі цёмныя, „мужыцкай“ завуць, а завецца яна беларускай... А можа й сапраўды наша мова такая, што ёю нічога добрага ні напісаць ні сказаць ня можна? Ой, не! Наша мова для нас сьвятая“...

Як і ранейшыя беларускія пісьменьнікі, Ф. Багушэвіч пахаджэньнем з дробнае беларускае шляхты. Радзіўся ў 1840 г. у Ашмяншчыне, дастаў сярэдняю асьвету ў Вільні, а пасля скончыў фізыка-матэматычны факультэт у Пецярбурзе. Быў народным настаўнікам і прыймаў удзел у польскім паўстаньні, будучы раненым у нагу. Знаходзячыся ў гэтых абставінах, пад уплывам духу эпохі, Ф. Багушэвіч глыбака прасякся народніцкімі ідэямі і стаў сапраўдным народнікам.

Дзякуючы гэтаму, у яго вырабіўся выразны пагляд на просты працоўны народ, сярод якога ён рос, які прасьвячаў і за які хадзіў на паўстаньне, і на яго соцыяльнае вызваленьне,—пагляд перадавых змагалнікаў свайго часу. Гэткі свой пагляд Ф. Багушэвіч перанёс і ў літаратуру,—у маладую і да яго яшчэ бедную беларускую літаратуру. Праца на яе глебе, як найлепш, адпавядала яму, носячы характар чыста народнай справы. І Ф. Багушэвіч шчыра аддаўся ёй. Ён першы ў беларускай літаратуры чапіў глыбокія народна-соцыяльныя і нацыянальныя мотывы. Грамадзянін ад натуры, ён пасьвяціў сваю леру выключна грамадзянскім мотывам, якія і праходзяць чырвонаю ніткаю ўсьцяж усіх яго твораў. Вызначэньне беларускага „я“, нацыянальны элемент у справе вызваленьня беларускага селяніна, разьвіцьцё нацыянальнае культуры, праз якую можна атрымаць большы пасьпех у адраджэньні політычным і эканомічным—рубам пастаўлены Ф. Багушэвічам. Помеж з гэтым, ён выразна вытыркае агульна-соцыяльныя мотывы ў сваіх творах. У Ф. Багушэвіча не астаецца ні званьня сэнтымэнталізму, ні каліва нотак спагады да беднага прыгнечанага працаўніка. Ф. Багушэвіч у моцных, гладка і добра апрацаваных вершах, напісаных чыстай беларускай мовай, выкладае гарачы протэст супроць соцыяльнага і нацыянальнага няравенства. Згусчаючы фарбы адмоўных бакоў сялянскага жыцьця, ён, як і расійскі poeta Н. Некрасаў, крэпка б'е па струнах чытача, выклікаючы ў яго абурэньне супроць пануючага стану.

Ф. Багушэвіч сваімі творамі далёка ўперад правёў разьвіцьцё беларускай літаратуры. Ён абагаціў яе і колькасьцю і, асабліва, якасьцю, заклаўшы ў ёй фундамент сталага народніцтва. Яго творы мелі вялікае пашырэньне, выдаваліся сьпярыша заганіцай, большай часткаю дзьма зборнікамі пад назваю „Дудка Беларускай“ за подпісам Мацея Бурачка і „Смык Беларускі“ за подпісам Сымона Рэўкі з-пад Барысава.

Да апошняга часу „Дудка Беларускай“ выйшла шостым выданьнем і мае далейшае запытаньне з боку беларускага чытача.

Гэроічны настрой вершаў Ф. Багушэвіча не астывае ў цікавасьці і ня ўступае па сіле многім сучасным беларускім творам. Асабліва цікавы па свайму соцыяльнаму характару яго вершы: „Бог няроўна дзеліць“, „Ня цурайся мяне, панічок“, „Дурны мужык, як варона“ і інш. Вось адзін з іх:

Весь сьвет кажыць, б'ець у звона:

„Дурны мужык, як варона!“

Гэта тыкі справядліва:

Ён дурнейшы ад вароны.

І ня дзіва—было-б дзіва,

Каб мужык ды быў вучоны.

Дык крычыце-ж, біце ў звона:

Дурны мужык, як варона!

Да навукі ён ня браўся,

Закасіўся, загараўся;

Дурнем умрэ, як радзіўся,

Сам сабой дурным зрабіўся.

Ведама: мужык, хамула,—

Ад навукі адварнула!

Дык крычыце-ж, біце ў звона:

Дурны мужык, як варона!

Ці-ж ня дурань мужык гэта:

Гарэ, сее усё лета,

А як прыдуцца дажынкі,

Няма збожжа ні асьмінкі;

А даждаўшы на каляды,

Мужыкі макінцы рады.

Дык крычыце-ж, біце ў звона:

Дурны мужык, як варона!

Усю зіму возам цягне

Да вакзалу розна збожжа;

Ногі зьмерзнуць, сам засьмягне,

А на хлеб кажух заложа,

Каб дажыць як да крапівы,

Абы ў поле выйшаў жывы.

Дык крычыце-ж, біце ў звона:

Дурны мужык, як варона!

Ад Пятра і да Якуба

Ён касой махаў ад ранья:

Наклаў стагоў людзям—люба!

Ў хаце-ж сена—ані званьня;

Равець з голаду скаціна,

Хоць кінь, бяжы за вачыма!

Дык крычыце-ж, біце ў звона:

Дурны мужык, як варона!

Глядзі, касьцёл аж да неба,

Воласьць бляхамі пакрыта.

Срэбрам скрые, калі трэба,

Бо за гэта яго біта;

А сам жыве ў мокрай яме,

Дзьверы заткнуў аначамі!

Дык крычыце-ж, біце ў звона:

Дурны мужык, як варона!

З камаровы нос сякерку

Сьцісне, крэкне, замахае,—

Зробе пушчу, як талерку,

Сьвет дрывамі закідае;

А у хаце—зварыць страву

Пашчапае стару лаву!

Дык крычыце-ж, біце ў звона:

Дурны мужык, як варона!

Глядзі! Горы паразрыты,

А чыгункай сьвет абвіты,—

Ўсё з мужыцкай цяжкай працы.

Усе едуць у палацы;

Ў мужыка-ж няма білета!

Ці-ж ня дурань ён за гэта?

Дык крычыце-ж, біце ў звона:

Дурны мужык, як варона!

(„Дурны мужык, як варона“).

Другім выдатным пісьменьнікам гэтае эпохі зьяўляецца сучасьнік Ф. Багушэвіча, Ян Няслухоўскі, які пісаў пад прозьвішчам „Янка Лучына“. Родам ён з Менску, па соцыяльнаму становішчу—інтэлігэнт, сын адваката. Як і Ф. Багушэвіч, дастаў вышэйшую асьвету. У адметку ад апошняга, Ян Няслухоўскі выказвае сабою ня гэткага моцнага па сіле нацыянальнага ўсьведамленьня поэту, якім быў Ф. Багушэвіч, аднак досі моцнай натураю. Пісаў Я. Няслухоўскі таксама і папольску і па-беларуску. На беларускай мове вядомы невялічкі зборнічак яго вершаў „Вязанка“, які быў выданы гуртком беларусаў-студэнтаў у Пецярбурзе ў 1903 годзе. Яго вершы шмат слабейшыя ад вершаў Ф. Багушэвіча па форме і сіле; па ідэі яны таксама ня так выразны, як вершы апошняга. Аднак, у большасьці вершаў Я. Няслухоўскага ярка адчуваецца соцыяльныя мотыў. З гэтага боку характарнейшым вершам зьяўляецца яго верш „Што думае Янка, вязучы дровы ў горад“.

От і сьвята, от каляды;

На марозе скрыпяць санкі...

Ўсе на сьвеце сьвятку рады,

Ўсюды песьні і гулянкi.

Скачуць хлопцы і дзяўчаты,

А гарэлкі п'юць чы мала?

Адно слова—ўсюды сьвята.

Ну, кабыла, чаго стала?

Чаго стала?!.. скажаш—цяжка,

Ды й ня надта-ж ты і сыта.

А мне-ж лёгка?... глядзь, сярмяжка

Стара... рвана... ветрам шыта...

Стаў крапчэй мароз ка сьвяту,

Ось і зорка забліскала.

Хоць скарэй-бы мне у хату.

Ну, кабыла! Чаго стала?

Дроў у месце многа трэба,

І цана-ж на іх сярдзіта,

Прадам дровы—куплю жыта,

От і лезу з цяжкім возам,

Як бяда у карк пагнала

Такім ліхам ды й марозам!..

Ну, кабыла, чаго стала?

Адагрэцца-б у каморцы,

На дарогу стукнуць чарку...

Дык я вінен грошы Шлёмцы,

Каб ня даў часам па карку!

Ой ты, доля!.. Ў гэту пору

Як мяне ды ты прабрала...

Ну, кабыла! Ну, на гору!

Каб ты здохла, чаго стала?!

Творчасьць гэтых двух беларускіх пісьменьнікаў, Ф. Багушэвіча і Я. Няслухоўскага, паслужыла магутным факторам у пашырэнні беларускага друкаванага слова, беларускай ідэі і дала той матар'ял, на

якім пачалі вырастаць багатыя культурныя сілы з беларускай розначыннай і дробнашляхецкай інтэлігенцыі. К канцу жыцця пісьменьнікаў, на сходзе 1890 гадоў у ўнівэрсітэцкіх гарадох—Пецяярбург, Масква—узнікаюць беларускія гурткі студэнтаў, якія атрымоўваюць натхненне для беларускай працы ад твораў Ф. Багушэвіча і Я. Няслухоўскага.

Сучаснікі гэтых апошніх—Альгэрд Абуховіч, Восіп Арлоўскі і іншыя дапаўняюць сваімі творамі сваіх больш выдатных таварышоў і памагаюць надыходзіць чароднаму этапу разьвіцця ў гісторыі беларускае літаратуры, так празванаму нашаніўскаму часу.

Поэты—рэволюцыянэры-інтэлігэнты (1905 г.).

Нашаніўскую пару папярэджае сабою рэволюцыйны ўздым 1905 г. Гэты год, помеж з соцыялістычным рухам, падняў да нябывалай вышы і рух нацыянальны. Усе прыгнечаныя гады нацыянальнасьці царскай Расіі былі захоплены хваляй нацыянальнага вызваленчага руху. Але асабліва значна адазваўся 1905 год на пашырэнні беларускага нацыянальнага руху. Нацыянальная сьвядомасьць, даступная да гэтага перадавой інтэлігенцыі, перакідаецца ў шырокія слаі народнай інтэлігенцыі, перадавога сялянства й рамесьніцтва. Гэтым ствараецца крэпкая база для яго пасьпешнага разьвіцця, для росту маладой беларускай культуры і росьцьвіту важнейшай яе галіны—літаратуры. Вырасшы новы чытач з працоўных гушчаў патрабаваў сабе натхнення, кіраўніцтва для працы на ніве адраджэньня беларускага працоўніка. Ідэі, якія ён вынаходзіў* у творах папярэдніх беларускіх пісьменьнікаў ранейшага пэрыяду, як В. Дунін-Марцінкевіч, А. Вярыга-Дарэўскі і інш., і пазнейшага, народніцкага, як Ф. Багушэвіч, Я. Няслухоўскі і інш., сталі застарэлымі. Рэволюцыйны час патрабаваў больш рашучых слоў і лёзунгаў, шчырэйшага адданьня грамадзянска-політычнаму жыццю. Ужо протэсты і пагрозы, якія выціскала муза народніка Ф. Багушэвіча, ня мелі ў сабе належнай сілы запалу ні да рэволюцыйнага чынства, ні да нацыянальна-народнай справы.

І вось, на сцэну зьяўляюцца новыя песьняры і пісьменьнікі, з якіх амаль ня кожны адначасова ёсьць поэтаю і грамадзянінам-рэволюцыянэрам. Выступаюць першымі з іх са сваімі творамі Карусь Каганец і Цётка.

Карусь Каганец пачынае сваю нацыянальную працу на ніве беларускай яшчэ ў 1900 г. і потым блізка падыходзіць да супрацоўніцтва з беларускай рэволюцыйнай партыяй Беларуска-Соцыялістычная Грамада. У гэтыя гады ён друкуе свае творы ў расійскіх календарох. Як рэволюцыянэр, далей Карусь Каганец пападае ў вастрог, дзе таксама не перастае пісаць, друкуючыся ў беларускіх часопісах.

Па колькасьці напісаньня ён не адлічаецца пладавітасьцю і дань часу плаціць найбольш сваёю грамадзянскай чыннасьцю. У творах сваіх Каганец выглядае поэтаю-ідэалістам. Любасьць да беларускае старасьветчыны зачароўвае яго, і Каганец яе ідэалізацыяй стараецца ўплысьці на душу чытача. Гэтага ён дасягае, бо яго творы, як сцэнічныя, гэтак і прозаічныя,—апавяданьні, казкі і вершы, аддаюць магутнасьцю сілы і прасочаны наскрозь выразнаю беларускасьцю. З яго твораў, якія пакуль ня выданы асобным выданьнем, але якія друкаваліся ў газэтах „Наша Ніва“, „Вольная Беларусь“ і „Беларусь“, трэба адзначыць п'есы: „Модны шляхцюк“, „У іншым шчасьці няшчасьце схована“, „Двойчы прапілі“, „Старажовы курган“, „Сын Даніла“ і вершы „Кабзар“, „Нёман“ і інш.

Таварышка Каганца, поэтка Цётка, яшчэ глыбей уходзіць у рэволюцыйную працу, належачы офіцыяльна да Беларускае Соцыялістычнае Грамады і яшчэ з 1904 г. працуючы потайна сярод віленскіх рабочых. У гэты пэрыяд у Цёткі цесна пераплятаецца літаратурная праца з пра-

цаю заўзятага рэволюцыянэра. Праўдзівей кажучы, Цётка сваю літаратурную творчасць прыймае, як адзін са сродкаў агітацыі. Вось чаму мы й бачым, што на ўсіх яе творах гэтага часу ляжыць чырвоная пячатка рэволюцыйнага натхнення. Яе вершы пэрыяду 1904—1905 г. г. пісаны ў пазыве рэволюцыйнага абурэння, кіпяць воклічамі да змаганьня, завуць на барацьбу. Цётцы ня было часу іх старанна абрабляць, вышліфоўваць; яна не глядзела за іх музычнасьцю і сталай дакладнасьцю; затое ў кожнае слова ўкладала агонь пачуцьця, кіпень абурэння. Цётка кідала імі ў гушчы працаўнікоў заместа рэволюцыйных прамоваў. На яе вершах выхоўваліся рэволюцыянэры, набіраючы сілы для далейшага змаганьня, каб ісьці з „Храстом на свабоду“.

На усходзе красна неба,
Нас ня дзівіць—так і трэба!
Кроў ракамі льецца ў мора,
Салдат гіне там ад гора
Без кашулі і бяз хлеба.
Нас ня дзівіць—так і трэба!
Гоняць сына, гоняць мужа,
Цара слухаем мы дужа;
З душы рвецца скарга ў неба,
А мы маўчым—так і трэба!
Жандар стрэле, казак б'ецца,
У народу сьпіна гнецца
Ад налагаў з солі, хлеба,
А мы плацім—так і трэба!
Ў Пецярбурзе зьмерлі людзі:
Ім прышылі куляй грудзі,
Бо то з песьняй і алтарам
Пайшлі з попам перад царам,
А цар сыннуў, як-бы з неба,
Тысяч куляў—так і трэба!
Дурняў хрысьцяць на свабоду,
Цар навуку даў народу,
Паказаў ім, як-бы з неба,
Што цара ім больш ня трэба!
Тады Гапон у грамаду
Бяжыць, крычыць: трэба ладу,
Трэба шроту, бомбаў, стрэльбаў,
Трэба біць нам гэтых шэльмаў;
Чуе яшчэ голас з неба,
Што цара павесіць трэба!
З тэй пары Масква, Варшава,
Рыга, Вільня, Бак, Лібава,
Беларусь, Літва, Расея
Гоняць вон цара-зладзея!
Народ чуе голас з неба,
Што цара больш не патрэба!
Бомба—трах! Сяргей у шматы;
Мірскі бжыць аж да хаты;
Цар у страху, сэнат млее,
Беданосцаў аж хварэе.
Кладуць сеткі, каскі, бляхі,
Найболей страшачь—гэта ляхі.
Ціха колюць, цэлыне стрэляць,
Так, як жыта, чарцэй мелюць.
Народ чуе голас з неба,
Што свабоды яму трэба!

Цётка напісала ня так многа—ёй не давала часу на гэта рэволюцыйна-грамадзянская чыннасць, а пасьля—сухоты, але тое, што засталася ад яе ўкладам у беларускую літаратуру, мае вялікую каштоўнасць. Яе творы, асабліва рэволюцыйнага пэрыяду, адзначылі далейшую гэнэалёгію беларускай літаратуры, яе сымбалічнае паяднаньне з рэволюцыйным рухам...

Адначасна з Карусем Каганцом і Цёткаю, гэтымі паэтамі-рэволюцыянерамі, працуе на беларускай літаратурнай глебе і трэці дзесяцісотнік, Ядвігін Ш. (Антон Лявіцкі). Свае маладыя гады ён таксама правёў праз агонь політычнай барацьбы, прыняўшы ўдзел у студэнцкім бунце ў Маскве. Ядвігін Ш. у 90 гадох быў адным з арганізатараў беларускага студэнцкага гуртку, пачаўшы ў ім перакладаць з расійскае на беларускую мову. Ужо ў 1891 годзе ён перакладае „Сыгнал“ В. Гаршына і піша арыгінальныя апавяданьні юморыстычнага характару („Суд“, „Важная фіга“ і інш.). К 1905 году творчасць яго пашыраецца, і ён, разам са сваімі ровеснікамі—Каганцом і Цёткаю,—уступае ў поўным росьцьвіту літаратурнага дараваньня ў нацыянальна-вызваленчы рух 1905 году. Разам у траіх яны ў пачатку 1906 году, калі засноўваецца першая беларуская газэта „Наша Доля“, пачынаюць у ёй бліжэйшае супрацоўніцтва. Ёх творы, напісаныя раней і пазьней, адзін за другім друкуюцца ў газэце, выклікаючы да сябе зацікаўленьне з боку вырастаючага з народных гушчаў новага бадзёрага чытача-адраджэнца.

Добрая частка твораў кожнага з іх—К. Каганца, Цёткі і Ядвігіна Ш.—напісаны ў доўгі нашаніўскі пэрыяд (1906—1915 г. г.). К. Каганец і Ядвігін Ш. захапляюць нават яшчэ й рэволюцыю, дажыўшы як К. Каганец да першай паловы 1918 г., а Ядвігін Ш. да 1921 году. Аднак рэволюцыя не адбілася ў іх апошніх творах. Цётка памерла ў пачатку 1916 году. Яна пісала пад рознымі прозьвішчамі, як Гаўрыла з Полацку, Мацей Крапіўка, Тымчасовы. Некаторыя творы яе выйшлі асобнымі выданьнямі—„Хрэст на свабоду“, „Скрыпка беларуская“, „Першае чытаньне да беларускіх дзетак“. Творы Цёткі апошняга перад сьмерцю часу, наадварот ранейшым, аддаюць цяжкаю нудою і сумам („Асеньнія лісты“, „Лішняя“, „Зялёнка“ і інш.).

Затое Ядвігін Ш. ровен і суцэльны на працягу ўсёй сваёй літаратурнай чыннасці: у сэнсе зьмены настройў—ён тугі, і ўсякія пераломы ў гэтым напрамку яго не зачэпілі. Ён адзначаецца дваякім характарам у сваіх творах, як гумарысты-сатырык і як бытавік-рэалісты. Лірычных твораў у яго нямнога. Друкаваўся Ядвігін Ш. амаль не ўва ўсіх выданьнях беларускіх, якія выходзілі пры яго жыцьці; асобнымі выданьнямі выйшлі „Дзед Завала“ (вершам), „Бязрозка“ і „Васількі“ (апавяданьні).

Народныя поэты.

Побач з паэтамі і пісьменьнікамі рэволюцыянерамі-інтэлігэнтамі, якія палажылі пачатак нашаніўскай пары, пачынаюць прабаваць свае сілы першыя беларускія народныя поэты.

Ускалыхнутыя рэволюцыйнай завірухай 1905 году, беларускія народныя гушчы азваліся на вокліч правадыроў рэволюцыйна-нацыянальнага руху вострай зацікаўленасьцю да патрэбаў культурнага адраджэньня. Гуртуючыся, маладыя беларускія сілы захацелі самі прыняць удзел у будаваньні свае народнае культуры. А паколькі апошняя канцэнтравалася тады выключна ў літаратурнай працы, то сюды й пакіравалі іх пасланцы-трубадуры. Першымі з іх былі Янка Купала (Іван Луцэвіч) і Якуб Колас (Кастусь Міцкевіч)..

Янка Купала радзіўся ў фальварку Вязынка Вялейскага павету. Бацька яго быў дробным арандаром зямлі і ў пярэмежку служкай у

паноў. Свайго сына ён навучыў перш папольску ў хатняга настаўніка, а крыху пазней, у нянькі, парасійску. Далей Янка Купала скончыў толькі пачатковую народную школу і рэшту папаўняў сваё развіццё чытаннем кніжак. Да 21 году ён гаспадарыў дома, а потым, пасяля сьмерці, выехаў у Вільню на заробаткі.

З маладых гадоў Янка Купала меў цягу да пісьвання вершаў; але сьпярга ён пісаў папольску, а пасяля перайшоў на беларускую мову. З часу выхаду „Нашае Нівы“ ён пачынае ў ёй супрацоўнічаць і зразу звяртае ўвагу на свой талент. Яго вершы выдаюцца глыбокай ідэявасьцю, дасканалай тэхнікай і чаруючай мэлэдыяй. Чым далей, тым сутрыманьне іх паглыбляецца, характар рознастайнае, працаздольнасьць павялічваецца. Адначасна расьце папулярнасьць поэты. К 1910 г. талент Янкі Купалы разьвіваецца до апошняга, і ён зацяпляе сабою ўсіх сваіх папярэднікаў і становіцца вядомейшым беларускім нацыянальна-народным поэтам. У сваіх вершах, глыбокіх і мастацкіх, ён вядзе рашучае змаганьне з соцыяльным і нацыянальным уціскам і побач разьвінае ідэю свабоднае і незалежнае асобы. Гэту ідэю ён разумее ня ў вузкім сэнсе, датычна сябе, а прыкладае яе і да цэлага стану, да цэлай адзінкі беларускай працоўнай нацыянальнасьці. Бо яна заслугоўвае быць гаспадаром свайго жыцця. Словамі мужыка Янка Купала ў пачатку свае творчасці падае рашучы голас свае беларускае працоўнае масы.

Я—мужык-беларус,
Пан сахі і касы;
Цёмны сам, белы вус,
Пядзі дзьве валасы;
Бацькам голад мне быў,
Гадаваў і карміў;
Бяда маткай была,
Праца сілу дала;
Хоць пагарду цярплю—
Мушу быць глух і нем;
Хоць сьвет хлебам кармлю—
Сам мякіначку ем...
З цяжкай працы маеі
Карыстаюць усе,
Толькі мне за яе
Няма дзякуй нідзе.
Глянь, высокенькі бор—
Вокам нельга прабіць;
Загудзеў мой тапор—
Як блін, поле ляжыць
Сошку з вышак сьцягнуў,
Кабылічку ўшчаміў,
Сьпіну трохі прыгнуў—
Лес на пахань зрабіў
Дый засеяў кусок,
Потым з жонкай жаў.
Пан пшанічкі тачок,
Люба глянуць, наклаў.
Так вот, людцы, які
Я мужык-беларус:
Над ілбом сіякі,
Цёмны сам, белы вус,
Эй, каб цёмны ня быў,
Чытаць ксёнжкі умеў,—
Я-бы долю здабыў,

Я-бы песенькі пеў!
Я-б патрапіў сказаць,
Што і я—чалавек,
Што і мне гараваць
Надаела ўвесь век!

(„З песняў беларускага мужыка“).

Паступова Янка Купала пераходзіць усё больш і больш да нацыянальных мотываў, часта ўваскрашаючы малюнкi мінулага, і робіцца зьявстуном нацыянальных беларускіх ідэяў і імкненняў, якія вельмі вобразна вылажаны ў наступным вершы „У вырай!“

Гэй, вольныя птахі, саколія дзеці!
У вырай! Да сонца вясёлкавым шляхам!
Час сонца схапіці і сонцам ірдзеці
І зьведываць сьветы арліным узмахам.

Гэй, вольныя птахі, патомкі крывічаў!
Да неба па зоры і гром пярэнувы!...
Час крыльце расправіць—пагудка ўжо кліча,
Ўжо віхры цярэбязь да шчасьця шлях новы.

Гэй, вольныя птахі, ўладарнікі песні!
На шляхі пад сьцягі красы і свабоды!
Час вылецець к славе з пагібельнай плесні
І песняй агністай дзівіці народы.

Аздаючы галоўную ўвагу грамадзянскім мотывам, Янка Купала не прамінуў і апісальна-лірычных. Твораў гэткага характару выйшла шмат з-пад яго пярэ, пры гэтым вельмі пекных і здольных. Пісаў ён шмат баек, напісаў некалькі п'ес, поэм і зрабіў многа перакладаў з расійскіх (Некрасаў, Крылоў), польскіх (Кананніцкая, Жулаўскі і інш.) поэтаў. Творы Янкі Купалы друкаваліся чуць не ўва ўсіх беларускіх часопісах і выйшлі асобнымі зборнікамі: „Жалейка“ (1908 г.), „Гусляр“ (1910 г.), „Адвечная песня“ (1910 г.)—драматычныя абразкі ў XII зьявах, „Шляхам жыцьця“ I выд. (1913 г.), „Спадчына“ (1922 г.), „Шляхам жыцьця“ II выд. (1923 г.), „Сон на кургане“—драматычная поэма ў 4 абразох і „Раскіданае гняздо“—драма ў пяці актах.

У беларускай літаратуры Янка Купала займае адно з першых месцаў, падняўшы яе значэньне да высокага ўзроўню. Яго творы пераводзіліся на расійскую, нямецкую, польскую і ўкраінскую мовы.

Сучасьнік і равесьнік Янкі Купалы, Якуб Колас, па сваёй здольнасці мала адстае ад яго. Як і Янка Купала, Якуб Колас пахаджэньнем з сялян Меншчыны. Чытаць вучыўся дома, пасля ў пачатковай школе і нарэшце ў настаўніцкай сэмінарыі ў Несьвіжы. Ужо сэмінарыстым Якуб Колас піша жартоўныя беларускія вершы і пашырае іх сярод таварышоў. Уздым рэвалюцыйнага руху ў 1905 годзе захапляе яго цалком і кідае ў свой вір. Якуб Колас прылучаецца да беларускага настаўніцкага хаўрусу, завашта й пападае ў вастрог. Яго засуджаюць на тры гады крэпасці, якія ён і адбывае ў менскім вастрозе.

Займаючыся рэвалюцыйнай чыннасьцю, Якуб Колас адначасна займаўся й пісаньнем. Спачатку ў яго творах адчуваецца бадзёры, завучы настрой, настрой рэвалюцыянэра. Але арышт і вастрог пераламляюць душу поэта і ён, пішучы ў вастрозе, прасякаецца сумнымі думкамі. Яскрава выказаны рэалізм яго твораў яшчэ больш згущае чорныя хварбы жуды, якая праходзіць праз усе творы, напісаныя ім у вастрозе і запоўніўшыя амаль ня ўвесь зборнік—„Песні жалбы“ (выд. 1916 г.).

Якуб Колас ня менш Янкі Купалы пладавіты poeta. Ён

напісаў шмат вершаў і апавяданняў. Пад апавяданнямі Якуб Колас падпісваецца псеўдонімам Тараса Гушчы. Галоўная частка яго твораў выйшла з-пад пяра да рэвалюцыі; з іх надрукованы рознымі выдавецтвамі: „Песні жалбы“ (вершы)—у 1910 г., „Апавяданні“ (1912 г.), „Тоўстае палена“ (1913 г.), „Нёманаў дар“ (1913 г.), „Родныя зьявы“ (1914 г.). Пасьля рэвалюцыі выйшлі з друку: вершаваная поэма „Сымон Музыка“ (1918 г.), зборнік вершаў „Водгульле“ (1922 г.) і вершаваная поэма „Новая зямля“ (1923 г.).

У адлічча ад Янкі Купалы, які мае рознастайнасьць характару твораў, захапляецца ідэалізмам і сымбалічнасьцю ў настроі, Якуб Колас спачатку да канца поўны, выразны, моцны рэалісты і больш скупы ў адносінах будоўчых формаў у вершаскладаньні. Але яго творы падкупляюць сваёю мілагучнасьцю, прастатою і шчырасьцю. Кожны абразок жыве, гаворыць, выяўляецца натуральна праўдзіва і таму міла. Асабліва прыгожы ў Коласа апісаньні прыроды.

Адбыў свой час панура-люты.

Дзянёк патрошку прыбывае,

Прыветней сонейка бліскае,

І рве рачулка свае пугы.

Ідзі зіма, ідзі ў дарогу:

Прайшоў твой час, дзякаваць богу!

Пабач, старая: там, у ролі,

Чарнеюць леташнія полі!

А ўзгоркі, вунь, паразумнелі,

Бо вельмі значна палыселі.

А лес, глядзі, які вясёлы!

І дуб сьмяецца, хоць і голы.

Паслухай добра, чуеш песню?

Цяпер яны ўжо не заўчэсны,

Ужо, бо сонейка праменьні

Гатуюць шлюбныя адзеньні

І ткуць карону дарагу

Вянчаць зямельку маладую...

Пара, зіма, табе складацца

І ўпроч з кудзеляй выбірацца!

І вось у дзень адзін прыўдалы

Загаманілі перавалы.

І гоман, сьпеў і шум усюды

Як-бы ў цымбалікі і ў дуды

Загралі тысячы музыкаў,

Бы іх на балі хто тут заклікаў.

Ідзе вясна з чудаўнай лірай,

На звон яе зьяцеўся вырай,

І жыцьце ўсюды вынікае,

І пташка песню зачынае.

(„Новая зямля.“)

Якуб Колас замілаваны ў сваю краіну, адданы ёй цалком, душою і целам, жыве яе нязгодамі і радасьцямі.

Я ня знаю, чым мне дораг

Від палёў благодных,

Нудны воплік ў родных горах,

Вербаў рад крывенькіх;

Лесу гоман, гул нястройны,

Шум лазы ў балоце

І нудлівы, неспакойны

Шэлест у чароце.

Маё сэрца, маё вока
 Цягне хвоя тая,
 Што у лузе адзінока
 Сохне, замірае;
 Дуб жарстлівы, дуб высокі,
 Колісь поўны сілы,
 І той крыжык адзінокі—
 Вартаўнік магілы,
 Дзе так сумна ветры веюць,
 Точаць дол пяшчаны,
 Дзе чыесь-то косьці тлеюць,
 Чый-то прах схаваны...
 Я ня знаю, я ня знаю,
 Чым я так прыкуты
 Да тваіх, мой родны краю,
 Абразоў пакуты.

(„Я ня знаю“).

Усе творы Якуба Коласа прасякнуты нацыянальна-народнымі мотывамі, якімі ён адзываецца на кожнае зьявішча ў жыцці яго народу і яго краю.

Сваімі творамі, якія нумар ад нумару ўбіралі „Нашу Ніву“, Янка Купала з Якубам Коласам нясупынна будзілі к жыццю і творчасці новыя маладыя сілы. Багацьце мовы іх твораў, зразумеласьць яе для беларускага працаўніка і селяніна, захапленне ідэямі, якія укладаліся гэтымі пісьменьнікамі ў свае вершы і апавяданьні і, у дадатак, роднасьць і блізацьць к працоўным гушчам гэтых ідэяў, цікавілі ўсё больш і больш шырокія колы народнай інтэлігенцыі і перадавой беларускай моладзі сяла і мястэчка. Можна не абмылкова сказаць, што Янка Купала і Якуб Колас былі настаўнікамі цэлага шэрагу вынікшых з гушчаў беларускага працоўнага народу новых пісьменьнікаў. На іх голас-вокліч хутка адзін за другім пачалі зьяўляцца яны, сьвежыя, маладыя, бадзёрыя. Іх пасылалі на працу на глебе беларускай культуры, галоўным чынам, сялянскія і рамесніцкія слаі беларускай нацыі; у меншай меры прымыкалі выхадцы з дробна-чыноўнічай сям'і.

Ужо к канцу 1908 году, праз два гады з часу заснаваньня газэты „Наша Ніва“, праз два гады працы ў ёй поэтаў-рэволюцыянераў, а з імі Я. Купалы і Коласа, на яе слупках зьяўляюцца песьняры-рамеснікі—Цішка Гартны (гарбар), Алесь Гарун (сталяр) і Фабіян Шантыр (муляр), а паміж імі—настаўніца Констанцыя Буйла, ляснік Стары Ўлас, служачы Ў. Галубок і інш.

Гэты шэраг пісьменьнікаў уносіць сабою ў беларускую літаратуру рознастайнасьць тэм і рознатоннасьць настрояў. Праўда, усіх іх лучыць адна асяродкавая ідэя—ідэя вызваленьня беларускага працоўнага народу ад эканомічнага і нацыянальнага ўціску. У кожнага з іх, ня глядзячы на рознае соцыяльнае паходжэньне, першыя ноты пасьвячаюцца сваёй забітай, цёмнай, прыгнечанай старонцы, на якіх адчуваецца моцны адбітак купалаўскага й коласаўскага ўплыву. Але хутка кожны з гэтых песьняроў выпрацоўвае сваю асобную выразную індывідуальнасьць, знаходзіць сябе.

Алесь Гарун (Алесь Прушынскі), актывісты-рэволюцыянер, сябар Беларускай Соцыялістычнай Грамады з максымаліцкім ухілам, яшчэ з 1903 году зацягваецца „Гапонам“ В. Марцінкевіча. Гэты твор на роднай мове кратае яго душу і выклікае пяшчотныя пазывы да творчасці. Пасьля патайных сходаў і сакрэтных нарадаў, на якіх абгаварваюцца страшныя пляны аб экспропрыяцыях і нападах на агентаў царскага ўраду, Алесь Гарун варочаецца дамоў і піша спакойныя п'яву-

чыя, замілаваныя ў сваю краіну вершы. У яго поўная паралель з Цёткаю: у адной руцэ меч, а ў другой пяро. Думкі павінны працаваць у двух напрамках, душа павінна злучаць розныя акорды, з якіх рэволюцыйныя ўсё яшчэ перамагаюць. Але такія падвойчы шлях нядоўга цягнецца: у 1907 годзе Алеся Гаруна арыштоўваюць пры друкаванні проклямацыі. За арыштам ідзе востраг—менскі, а пасля віленскі, і нарэшце высылка ў Сыбір, дзе ён астаецца да 22 верасня 1917 году. У глухім Сыбіры абезаружаны Аляксандр Гарун аддае свае сілы літаратурнай працы. Ён піша старанна, з запоем, перасылаючы свае творы ў „Нашу Ніву“. Сум па бацькаўшчыне-Беларусі, прагнае жаданне хутчэй паляцець на яе прасторы і зьліцца шчыльна з яе працоўным народам, каб разам змагацца за яго вызваленне—вось галоўныя мотывы песень Алеся Гаруна ў гэты час.

Эх, сягонья, ў гэту ночку

Я ўцяку адгэтуль проч!

Шэрым воўкам па лясочку—

Хай дагоніць, хто ахвоч!

Хай тагды, сярод дарогі

Станець хто—ня будзе рад:

Чорны вуж абкруціць ногі,

Буду вужам, буду гад!

Хай тагды шукаюць ў лесе

Цёмных, вузкіх, воўчых троп!

Як арол у паднябесьсе,

Я ўзьлячу над земскі строп.

У небе роўным, чыстым шляхам

Яснай зоркай палячу,

І скачуся па-над дахам

Роднай вёскі і ўскрычу:

Гэй, хто ёсьць тут! Люд галодны,

Люд пакутны—да мяне!

Станьма, брацьці, ў шых паходны —

Наша гора праміне.

Досыць нам з нядолі віці

Ценкі жыцьця свайго пас;

Слухай, люд: прынёс я віці,

Хто за мною, брацьці?—Час!

Ўстануць, рушаць: „Проч з дарогі!

Хто нам хоча заступіць?

Мы пайшлі, мы, люд убогі,

Ўсё узяць, ці ўсё згубіць“...

Думкі, думкі-звядыяшкі,

Ах, ня мучайце мяне!

Вам ўсё гульні, а мне цяжка,

Мне няволя ня міне.

(„Эх, сягонья“).

Там дома, у роднай Беларусі, ён будзе асалоджвацца сваёю роднаю моваю, будзе чуць вакол сябе яе гукі—гукі мовы, як

Звон магучы,

Звон бліскучы,

З сребра літы,

З злата зьбіты.

(„Песьня-звон“).

На гэтай мове, зразумелай міліёнам працоўных братоў-беларусаў будзе пасылаць „пракляцьце юдам, каб на іх магіле будаваць“

Мур вялікі вольнай волі,

Мур высокі да нябёс,

Мур братэрства, роўнай долі,
Мур для радасьці бяз сьлёз.

(„Муляру“).

Зрэдку між гэтых думак ценькая душа поэты захапляецца прыгожасьцю натуры і апявае яе на струнах свае леры. Для сваіх вершаў Алесь Гарун вынаходзіць багатыя формы, убірае іх сакавітай чыстай моваю.

За часы ссылкі ён напісаў шмат вершаў, якія былі выданы ў 1918 годзе пад назваю „Матчын Дар“. Апроч вершаў, Алесь Гарун пісаў апавяданьні і дзіцячыя п'есы („Хлопчык у лесе“, „Датрымаў характару“, „Шчасьлівы чырвонец“, „Маладое“, „Пан Шабуневіч“ і інш.). Напісаньне часткі гэтых п'ес, апавяданьняў ды вершаў, выпадае на пэрыяд пасля ўзвароту Гаруна з ссылкі. У гэтых яго творах, асабліва ў вершах гэтага пэрыяду, адчуваецца ўжо цяжкі сум—адбіцьцё прыбітага, хворага настрою поэты. Сухоты, якія дастаў Гарун у вастогах і ў ссылцы, справодзяць гэты яго настрой і не даюць праглядаць ружовым думкам. Праўда, ён аддаецца політычнай працы, пры якой нельга думаць аб здароўі, але гэтая праца яшчэ горш разбурае яго сілы, і Алесь Гарун памірае ў самым росьцьвіту свайго таленту ў 1921 г. Будучы рабочым, Алесь Гарун толькі ў некалькіх вершах аддаў увагу рабочым мотывам, хоць вершы гэтага характару вельмі моцнымі выходзілі з-пад яго п'ера (Муляру).

Затое амаль не цалком пасьвяціў сваю творчасць гэтаму напрамку поэзіі ў беларускай літаратуры равесьнік Алеся Гаруна і яго суначынальнік Цішка Гартны. І па пахаджэньню, і па рабоце, і па адносінах да рэволюцыйнага руху Цішка Гартны—таварыш Алеся Гаруна. Цішка Гартны—сын селяніна-чорнарабочага з Меншчыны. Ён дастаў асьвету ў двухклясавай школе, далей якое не пайшоў „праз політычную нядобранадзейнасьць“. Прагу да знаньня яму прыйшлося папаўняць чытаньнем, на якое ён і аддаваў многа часу. З 1904 г. Цішка Гартны прылучаецца да соцыял-дэмократаў і становіцца актыўным рэволюцыянерам. У 1906 годзе ён, ужо сталым хлопцам, ідзе вучыцца за гарбара і становіцца сябрам рабочай сям'і, рамесьнікам. Працуючы за сталом у смуродных майстэрнях, Цішка Гартны спачатку піша вершы парасійску, чытаючы іх таварышом і адсылаючы ў расійскія часопісы. У 1908 годзе ён натрапляе на „Нашу Ніву“, чытае вершы Янкі Купалы, Якуба Коласа, Цёткі і захапляецца іх прыгожасьцю і роднасьцю, ды пачынае пісаць сам пабеларуску.

Спачатку ў творах Цішкі Гартнага адзначаюцца агульныя мотывы, замілаваньне да краіны Беларусі і беларускага працоўнага народу. Але паступова характар іх мяняецца: Цішка Гартны прыслухоўваецца да зыкаў майстэрні, прыглядаецца да рабочага жыцьця і захапляецца ім. Настроі рабочага пры рабоце, цяжкія ўмовы яго працы, яго жаданьні і імкненьні завалодваюць музаю Гартнага.

Я—рабочы, гарбар,
Рыцар працы цяжкой,
Я з жалезнай душой,
З сэрцам палкім, як жар.
 У вачох іскры маіх,
 А жалеза ў руках,
 Скура гнецца ад іх
 У адзін міг, ў адзін мах.

Ці задушша, ці чад—
 Усё на сэрцы маім,
 Але ўстрашыці нат
 Не далее нічым.

Кроўю цёплай сваей
Абліваю тавар,
А слязою з вачэй,
Што спывае праз твар,

Харашу я яго,
Дзеля густу людзям...
Не, жыцця я свайго
Для другіх не аддам!
Я здружыўся з трудом,
Я ў ім рос, я ў ім крэп;
Запрацованы хлеб
Люблю мець за сталом.

Не хачу, ня прывык,
Склаўшы рукі, хадзіць:

Я — гарбар, працаўнік,

Я живу, каб рабіць.

Маю сілу і гарт—

Імі грудзі гараць...

Ды што ў гэтым я варт,

Што магу працаваць,

Не гатовае браць?

(„Песьня гарбара“).

У 1910—12 гадох выходзіць з-пад яго пярэцья цыкль вершаў „Песьні гарбара“, „Песьня грабара“, „Песьня жніа“ і інш. Імі ўносіцца ў беларускую поэзію элемент пролетарскасьці, рабочага эпосу. Цішка Гартны становіцца пачынальнікам будучай пролетарскай беларускай поэзіі. Праўда, побач з пролетарскімі мотывамі, ён дакранаецца і мотываў чыста-лірычных; песьні каханьня і апісальныя вершы займаюць добрую долю яго твораў. Крыху пазьней Цішка Гартны бярэцца за прозу і піша шмат апавяданьняў і першы беларускі раман „Сокі Цаліны“. Свае творы ён друкаваў у многіх беларускіх часопісах і асобнымі выданьнямі ў Пецярбурзе („Песьні“, 1913 г.) і ў Бэрліне („Песьні працы і змаганьня“ і раман „Сокі Цаліны“, I ч.—1922 г.).

Літаратурная праца Цішкі Гартнага ўвесь час пераплятаецца з яго грамадзянска-політычнай і рэволюцыйнай чыннасьцю. Гэта апошня яна шмат аднімала яго сіл і часта адбівалася на літаратурнай працы. Але ўжо гэтка лёс выпаў у жыцьці большасьці беларускіх поэтаў і пісьменьнікаў нашаніўцаў: на іх плечы гісторыя ўзлажыла цяжкую ношу—працу па адраджэньню свае прыгнечанае, цёмнае краіны. Выпаўняючы гэта заданьне, трэба было ім раскідаць свае сілы па розных баках, ужываць іх у розных галінах нацыянальна-грамадзянскага жыцьця, трэба было рабіць гісторыю. Праўда, беларускія песьняры-змаганьнікі цвёрда і ўверана, самазабыўна аддаваліся гэтай вялікай справе і несьлі яе рашуча ўперад, бо кожны з іх жыў для гэтага.

Я живу таму, што маю

Веру моцную у тое,

Што загіне доля злая,

Чорнай сілаю якая

Землю вокал аблягае,

Бы жалезнаю рукою.

Я живу таму, што сэрца

Спадзеў ясных ня губляе,

Як улетку лісьцяў дрэўцы,

І ў надзеях, бы праз дзьверцы,

Наглядае спацар сьмерці,

Што нядолю скрозь зьнішчае.

Я живу таму, што чую
Душой чулаю ад роду
Тую пору, хвілю тую,
Баганосную, сьвятую,
Што нясе ў сьвет дарагую
Сьветазарную свабоду.

Я живу таму, што бачу
Панаваньне лепшай долі,
Дзе ня будзе хутка плачу,
Й за якую я даў дачу,
Што ад роду прызначыў
На крывавым збройным полі
Ў барацьбе за шчасьце й волю.

(„Я живу“).

„Я живу таму, што веру“, пісаў Цішка Гартны, выказваючы гэтым вершам ня толькі сваё пачуцьцё і думкі, а думкі і пачуцьцё многіх беларускіх пісьменьнікаў і поэтаў.

Адным з іх быў і Фабіян Шантыр. Таксама рабочы, таксама рэволюцыянэр, Фабіян Шантыр ужо 18 гадоў за распаўсюджаньне проклямацыяў случкай орган. Р.С.-Д.Р.П. на вёсках Случчыны пападае ў вастрог. Здольны ад нараджэньня, ён, аднак, мае мажлівасьць кончыць толькі гарацкое вучылішча і далей ідзе з бацькам мураваць дамы. І, кладучы цэгляны, ён песьціць ідэі сваіх твораў, якія піша зразу на трох мовах—польскай, расійскай і беларускай. Хутка першыя дзьве закідае і ўжывае толькі беларускую. Надзвычайна палкі тэмперамэнтам, ён творыць гарачыя па настроі, замілаваныя да свайго краю мініятуры, вершы, апавяданьні. Цяжкае жыцьцё селяніна, горкая доля ўсяго беларускага працоўнага народу абурэе Шантыра, і з-пад яго пяра выходзяць то вогненна-палкія, то жакліва-сумныя сказы. Усе яны пра-сякнуты глыбокімі соцыяльнымі мотывамі, якія пазней уступаюць месца мотывам буйна-рэволюцыйным („Гольгофа“, „У час барацьбы“), мотывам заўзятых рэволюцыянэра-будзіцеля. У часы рэволюцыі яны выліваюцца ў гэтакія радкі:

Складайцеся зыкі доўгахаваныя ў сэрцах народаў у адзін
вялікі васкрэсны харал!

Ціха, смутак!

Змоўкні, жалы!

Радасьць сягоньня вялікая!

Радасьць глыбі быту ў прасторы сонца—яснай волі.

Радасьць адзінокіх, забітых душ, што блудзілі ў цемры
бездарожжа...

У цемні чорнай несьведомасьці.

Будзь нам новы шлях быту!

Шлях барацьбы!

Вядучы да заснутае лятуценьямі казцы-праўдзе.

К крыніцы жыватворнае вады...

Зьдзіце, ланцугі!

Сплывеце мглівыя сырыя туманы, што труцілі народ ядам
пакоры!..

Кліч бунту жыві ў нашых сэрцах!

Сьвяты кліч гардасьці чалавечай,

Што імчыць чалавечае „я“ увось у палёце арла!..

Кліч барацьбы будзь нам:

Хлебам штодзённым!

Сілай непакананай надзеі!

Час вялікай барацьбы, бласлаўляем цябе!

Бласлаўляем!

У гэтым натхненным літаньні сабраны Шантырам болі яго ачулай душы, болі за прыгнечаны, скуты няволяй беларускі працоўны народ у прыгоне самадзяржаў і пераплаўлены ў вогненныя літаньні свабодзе. У часы змаганьня з самадзяржаўем Ф. Шантыр, гострым падкрэсьліваньнем жахлівасьці ўмоваў працоўнічага беларускага жыцьця, будзіў да змаганьня з ім, а ў час перамогі спраўляў урачыстасьць вызваленаму народу. Ф. Шантыр зрабіў па колькасьці сваіх твораў нязначны ўнёсак у скарбніцу беларускай літаратуры; затое па якасьці яго невялікая спадчына вельмі каштоўна й дорага... Ён першы закрэпіў у сваіх творах глыбінні псыхолёгічных перажыткаў беларускай асобы і беларускае грамады. Ён болей другіх абагрэў рэволюцыйным агнём беларускую літаратуру. Ф. Шантыр друкаваўся ў „Нашай Ніве“, у „Дзяньніцы“ і іншых беларускіх часопісах. Шмат яго твораў пакуль не надрукована, шмат загінула ў рукапісах.

Зусім асобна ад сваіх сучасьнікаў па пачатку працы на глебе беларускай літаратуры—Цішкі Гартнага, Алеся Гаруна і Фабіяна Шантыра—стаіць Канстанцыя Буйла. Калі гэтых траіх рамесьнікаў-пролетараў па пахаджэньню лучыць грамадзянска-рэволюцыйная чыннасьць і прасякнутасьць іх твараў грамадзянскімі мотывамі, то Канстанцыя Буйла родна ім толькі адным пахаджэньнем. Яна таксама пролетарка, дачка дворнага служкі з Ашмянскага павету на Віленшчыне. Адукацыю атрымала хатнюю, але шмат чытала і гэтым папаўняла свае веды. Азнаёміўшыся з беларускім нацыянальным рухам праз гутарку са сваім знаёмым, яна захопліваецца беларускай ідэяй і хутка становіцца вяднай супрацоўніцай „Нашае Нівы“.

Характарнасьць твораў Канстанцыі Буйлы—гэта лірычныя напевы з уласных перажыткаў, мараў і жаданьняў. У гэтым напрамку праходзіць уся яе літаратурная творчасьць. І трэба адмеціць, што яна дала шмат пекных, моцных і прыгожых вершаў, праўда, вельмі падобных адзін да аднаго па сваёй архітэктурцы і прастаце тэхнікі. Аднак гэта зусім не прямаяеца з-за таго жарала пачуцьця, якое К. Буйла ўлівае ў іх.

Адна, ізноў адна, як колас той у полі,
Нясьцяты ў час жніва навостранным сярпом,
Зламаны ветрамі, гулячымі на волі
Між апусьцелых ніў, спалосканых дажджом.

Адна, ізноў адна... Тужліва сэрца ные.
Наўкола пуста, глуш... Ноч цёмная стаіць.
А за вакном віхор так жаласьліва вые,
Як-бы сканаць ня мог, ня хочучы больш жыць.

І сумна, сумна мне. Дзе-ж той, каго любіла?
Дзе-ж тыя, што мяне любілі так даўней?!.
Адны забыліся, другіх ўзяла магіла...
І жаль мне прошлых мар, шчасьлівых шкода дней.

Адна, ізноў адна... А вецер думцы ўторыць
І стогнамі мяне ўцяшае ён сваімі:
„Я—брат табе, я—друг“, мне, стогнучы, гаворыць:
„Адзін нас ломіць боль—дык плачма-ж разам мы!“

(„Адна“).

Адаўшыся выключна лірыцы, Канстанцыя Буйла ўсё-ж не магла, падобна ўсім беларускім песьняром і пісьменьнікам, спакойліва абыйсьці між факту адраджэньня беларускага працоўнага народу. Яна пась-

вяціла некалькі дужа моцных вершаў таму пачуцьцю, якое бурліла ў яе душы к сваёй краіне—Беларусі. Вось адзін з іх:

Люблю наш край, старонку гэту,

Дзе я радзілася, расла,

Дзе першы раз пазнала шчасьце,

Сьлязу нядолі праліла.

Люблю народ наш беларускі,

Іх хаты ў зеленыя садоў,

Залочаныя збожжам нівы,

Шум нашых гаёў і лясоў.

Люблю раку, што свае воды

Імчыць ў нявіданую даль,

І жоўтасьць берагоў пяшчаных,

І яснасьць чыстых яе хваль.

Люблю вясну, што ў кветкі, ў зелень

Прыстроіць цэлую зямлю;

На гнездах буслаў клекатаньне

І сьпеў жаўроначка люблю.

Люблю гарачу сьпеку лета

І буру летнюю з дажджом,

Як гром грывіць, а ў чорных хмарах

Маланка зіхаціць агнём.

І восень сумную люблю я,

І першы звон сярпоў і кос,

Як выйдучь жнеі збожжа жаці,

А касары—на сенакос.

Люблю зіму з яе марозам,

Што вокны прыбярэ ў вузор,

І белы сьнег, што, усё пакрыўшы,

Ірдзіцца блескам ясных зор.

Люблю ў пагодную я ночку

Да позна на дварэ сядзець,

Сьлядзіць за зорачкі дрыжаньнем,

На месяц залаты глядзець.

Люблю, як сонейка заходзіць

І бераг хмаркі залаціць,

Вячорнага як голас звону

К нам з ветру хваляю ляціць.

І песьню родную люблю я,

Што дзеўкі ў полі запяюць,

А тоны голасна над нівай

Пераліваюцца, плывуць.

Усё ў краі тым сэрцу міла,

Бо я люблю край родны мой,

Дзе з шчасьцем першым я спазналась

І з гора першаю сьлязой.

(„Люблю“).

Апроч вершаваных твораў, Канстанцыя Буйла напісала некалькі поэтычна-апрацаваных старых беларускіх народных легэндаў, фантастычных сцэнічных абразоў („Кветка папараці“) і драматычную пьесу („Сёнешнія і даўнейшыя“). Свае творы яна друкавала ў беларускіх часопісах, а ў 1912 годзе выданы асобным выданьнем збор вершаў, назваў „Курганная кветка“. Многа твораў поэтка мае ў рукапісах і прадаўжае пісаць далей.

Крыху ніжэй папярэдніх чатырох поэтаў стаяць Стары Ўлас (Пяцельскі) і Ў. Галубок. Стары Ўлас пачаў супрацоўнічаць у „Нашай

Ніве" некалькі раней 1908 году. Але, будучы самавукам, ён далёка не пайшоў у паглыбленьні свае творчасці, і яго вершы больш ценны з боку свае прастаты і беспасярэдняй шчырасці. У іх нічога няма інтэлігэнцкага.

Таксама вялікай шчырасцю пачуцця аддаюць творы Ў. Галубка. Ён уступіў у беларускую літаратуру са сваімі мініятуркамі-абразкамі психалёгічнага зместу. Жыццё і настрой селяніна і дробнага абяздоленага мешчаніна, сярмяжнага бяспрытульніка адбіваецца ў іх, як у люстры. Широкая спагадлівая душа народалюбцы У. Галубка не шкадуе адзначыць усе падрабязкі глыбокіх перажыванняў малых няпрыметных асобаў. Вяўленьнем перад чытачом гэтых перажыванняў пісьменьнік дасягае свае мэты—звярнуць увагу на сродкі іх збагачэння. Гэтыя сродкі У. Галубок бачыць у адным—у пабудаванні новага лепшага жыцця.

Кіпіць работа, плыве пот,

І крык, і гук, як гром.

Туды-сюды снуе народ—

Будуюць новы дом.

Лапаты рэжуць дол зямлі,

Зьвініць сталёвы лом;

На месцы даўнай старыны

Будуюць новы дом.

Штодзень угору сцены йдуць,

Ушыр і ўдоўж кругом.

Баліць мазоль і рвецца грудзь,

А ўсё-ж будуюць дом.

Настане дзень, надыйдзе час,

Мы моцна столь зьвядзём,

І лепшай прычласцью для нас

Быць мусіць новы дом.

Працуйце-ж, брацьці! Хай хутчэй

Наш льецца пот цурком!

Прыджом і мы сьвятлейшых дзён,

Як кончым строіць дом.

(„Будова“).

Адначасна з мініятуркамі і нямногімі вершамі, У. Галубок піша п'есы. Гэты характар творчасці скоро захопляе сабою пісьменьніка, і ён становіцца выключна драматычным пісьменьнікам, напісаўшы да апошняга часу некалькі дзесяткаў п'ес—драм, комедыяў, жартаў. Гэта тым больш ценна, што адначасова, стаўшы драматургам, У. Галубок робіцца й актёрам. Усе свае думкі, уложаныя ў творы, ён беспасярэдня кідае ў працоўныя гушчы Беларусі, ставячы свае п'есы па розных мястэчках, вёсках сялянскай краіны. У скутку паяднання гэтых дзвюх галінаў мастацкай чыннасці, імя У. Галубка зараз вельмі популярна ў рабочых і сялянскіх колах Беларусі...

Тымчасам культурна-нацыянальны рух паступова пашыраецца і захопляе новыя й новыя слаі народнае інтэлігэнцыі і перадавой сялянскай і рамесніцкай моладзі. Адпаведна шырыцца ўплыў беларускай літаратуры, прыцягаючы да сябе новыя сілы. Амаль ня кожны год адмячаецца зьвяўленьнем некалькіх новых пісьменьнікаў і поэтаў. Пры гэтым характарна тое, што яны вынікаюць большасцю з гушчы працоўнага народу. У моц сацыяльнага закону разьвіцця грамадзкіх сілаў, Беларусь, як краіна пераважна сялянская, паднімае цаліну для культурнага будавання знізу, з гушчаў народных, водлуг эканамічнага і

політычнага іх вызвалення. Ужо ў 1910—11 гадох да выяўленых талентаў на ніве беларускай літаратуры дадаюцца новыя імёны. Выступаюць са сваімі творамі адзін за другім поэты з народу: Хведар Чарнушэвіч (кравец), Зьмітрок Бядуля—бедны мешчанчук, Максім Гарэцкі—сялянін, Алесь Гурло—земляроб, Я. Піліпаў (Язэп Нялепка)—сын дворнага служачага, Язэп Лёсік—сялянін і інш. Яны папаўняюць сабою насельнасьць беларускага Олімпу, уносячы шмат сьвежых нотак і настраюў у яго музычнае жыцьцё.

Зьмітрок Бядуля (Самуіл Плаўнік), віднейшы з пералічаных, сваім выяўленьнем асабліва востра падкрэсьлівае рост і ўплыў беларускае літаратуры на працоўныя гушчы Беларусі. Родам з жыдоў, Зьмітрок Бядуля, пачаўшы пісаць пагэбрайску, кідае гэту сухую, застарэлую мову і захапляецца пывучасьцю ўваскрашаючай беларускай народнай мовы. Поэта, з ценькаю чулаю душою, прасякнута наскрозь далікатным, мяккім пачуцьцём, гаручы цягай да творчасьці высокіх мастацкіх каштоўнасьцяў, вынаходзіць у знаёмай сакавітай беларускай мове багаты матар'ял. У 1910 годзе ён друкуе першы свой твор—„Пяюць начлежнікі“ на беларускай мове ў газэце „Наша Ніва“, а з 1912 г. становіцца пастаянным супрацоўнікам яе. З гэтага часу яго апавяданьні і вершы за подпісам „Ясакар“ друкуюцца ўва ўсіх беларускіх часопісах.

У Зьмітрака Бядулі-Ясакара першыя творы аддаюць смуткам. Але паступова смутак радзее, і творчы небасхіл поэты праясьняецца. Лера яго вылаўляе ўсё больш бадзёрыя зыкі, праходзячы ў глыбню іх пераліваў і вібрацыяў. Поэту ўрэшце становіцца аднакава, аб чым зычаць гукі, абы яны пекна зычэлі. Чуецца ў іх мажорны тон—радуіся, чуецца мінорны—сумуй. Сам-жа З. Бядуля-Ясакар пацяшаецца тонамі настраюў і гармоніі. А з боку сочачы за творчасьцю З. Бядулі-Ясакара, адчуваеш выразна, як перад табою ўстаюць нібы дзьве душы. супрацьлеглыя сабе—душа жыцьцярэдасьці, урачыстага вяселья і душа пэсымістага, разуверанага ў жыцьці. Гэта выяўлена ў яго вершах і прозаічных нарысах. У вершах першых часоў напісаньня ёсьць значная спадчына і эшыбоцкіх уплываў, пад якімі знаходзіўся poeta ў дзіцячыя гады. Сьведкаю таму цяга яго к біблійным напевам. Праўда, гэты ўхіл нядоўга адбіваецца на Зьмітраку Бядулі: ён тоне ў багатым пачуцьці да прыгожасьці натуры. У ёй, у сусьвеце, скарб поэты.

Мой скарб мацней жыцьця і сьмерці,
Бясьсьмертны ён у сьмертным сэрцы.

Мой скарб блішчыць—мой скарб багаты,
Даступны ўсім—ён не закліты.

Мой скарб—ад зор, мой скарб—ад неба,
Мой скарб—ад гор, мой скарб—ад глебы;

У глыбі вод, у шэптах бору,
У шоўку траў, у птушак хоры;

У серабры мільготных росаў,
У харастве дзявочых косаў;

У марах-снох, у тайных муках,
У гусяроў наструнных гуках.

(„Мой скарб“).

К апошняму часу Зьмітрок Бядуля зрабіў круты пахіл у бок захапленьня рэвалюцыйна-грамадзкімі мотывамі. Яго вершы і прозаічныя

творы, пачынаючы з 20 году, носяць на сабе пячатку выразнай рэвалюцыйнасьці. Пры гэтым эвалюцыя поэты яшчэ ня спынілася: ёсьць першыя адзнакі і клясавых мотываў у яго апошніх творах.

Дайце дарогу зьмене чырвонай,

Гэй, адступіся сьвет забабонаў,

Шэптаў-замоў.

Сонечнай бурай, вогненнай сілай

Богу старому рые магілу

Наш комсамол.

Мчыцца па сьвеце духам бязбожна,

Шлях свой знаходзіць на бездарожжы,

Мкнецца у даль.

Любіць паўстаньне, дужыцца, рад ён,

Вольніцы воін, сын барыкадаў—

Бунтаў каваль.

Гэй, падымайце у вышку паходні

Ў дзень урачысты, дзень міжнародны,

Моладзі дзень!

Сьвет паднявольны зруш да змаганьня,

Ціхія далі у бурнае раньне

У чырвань адзень.

(„Чырвоны каляндар“).

Цікава тое ў душэўных перажываньнях З. Бядулі, што ён да таго зросься з беларускай літаратурай, з беларускаю культураю і беларускім працоўным народам, да таго пакахаў беларускую стыхію, як-бы ён быў беларусам ад роду. Доля-нядоля беларускага краю востра адчуваецца ім і выразна адбіваецца ў яго творах. З. Бядулі міл і патайны сьвет беларуса: яго вера ў лясуну, у русалкі, у ведзьмы; поэта не абмінае іх у сваіх творах. З. Бядуля-Ясакар адзін з пладавіцейшых беларускіх поэтаў: ён напісаў шмат вершаў, мініятурных нарысаў, апавяданьняў, з якіх выйшлі асобнымі выданьнямі „Абразкі“ (1913 г.), „Пад родным небам“ (1922 г.), вершы і збор апавяданьняў—„На зачарованых гонях“. Шмат твораў знаходзіцца яшчэ ў партфэлі поэты. У беларускай літаратуры З. Бядуля-Ясакар займае сваё асобнае ад другіх месца—месца выдатнага, зусім адметнага поэты.

Зусім інакшы ад З. Бядулі па характару творчасьці, па здольнасьці й шырызне захапу, але ўсё-ж багата ўталентаваны малады поэта Хведар Чарнушэвіч. Захоплены беларускім рухам, калі яму было гадоў 18, Хведар Чарнушэвіч прыймае ў ім удзел праз літаратурную творчасць. Першыя творы яго ўжо сьведчаць аб талентнасьці аўтара, якая-б, пры адпаведных умовах, магла-бы далёка сьгнуць і вырабіць з поэты нязвычайнага мастака слова.

Хведар Чарнушэвіч ня мае выразнага напрамку ў сваёй творчасьці, пакуль яшчэ шукае адпаведных сьцежак, але па напісанаму можна судзіць, што яго муза схіляецца ў бок грамадзянска-рабочых настрояў. Па крайняй меры яго вершы гэткага характару больш здольныя і глыбокія па зьместу, больш прачулыя, чым вершы з іншымі напевамі.

Мой горан палае

І іскры ляцяць;

Я мех уздуваю

І буду кавець...

Працюю, гарую,

Як моцы стае;

Гартую, муштрую

Жалеза мае...

У кузьні ад раньня да ночы стаю

І молатам лепшую долю кую!

І гнецца парою

Жалеа і сталь,

Як возьме рукою

Здаровай каваль...

Скую, вось, касу я,

Загну, закручу

І выйду уночы —

Нядолю скашу!..

У кузьні ад раньня да ночы стаю

І молатам лепшую долю кую!

І холад і голад

У хатцы вітае,

А праца і молат

Мне моц адбірае!..

Гэй, ўдару-ж я, ўдару!

Гарно разьдзьмухну,

Сагну, загартую

Я сэрца-касу!

Я праўду і волю кахаю-люблю

І молатам лепшую долю кую!

(„Песьня каваля“).

Сам рабочы-рамесьнік, Хведар Чарнушэвіч бліжэй адчувае рухі рабочага жыцця і перадае іх у вершах. Апроч пісаньня арыгінальных твораў, ён зрабіў шмат перакладаў з расійскіх і ўкраінскіх поэтаў. Між іншым, ім пераложана „Кацярына“ Т. Шэўчэнкі, выданая асобным выданьнем рэдакцыяй газэты „Наша Ніва“ ў 1912 годзе.

Амаль не таго-ж самага напрамку таварыш Х. Чарнушэвіча па дзяцінству, па школе, па часу выступленьня на літаратурную ніву, яго зямляк Алесь Гурло. Тая-ж асабістасьць у выбары тэм, той-жа склад рытму і толькі некалькі бядней форма вершу ды багацьце мовы. У Хв. Чарнушэвіча верш многа лягчэйшы й музычнейшы ад вершу А. Гурлы. Аднак творы А. Гурлы апошняга часу адмячаюць спору наступовасьць яго ў гэтым напрамку. Таксама поэта робіць прыметную эвалюцыю ў бок успрыняцьця пролетарска-клясавых мотываў у сваёй творчасьці. Хв. Чарнушэвіч і А. Гурло друкаваліся ўва многіх беларускіх часопісах. Асобным-жа выданьнем не выдаваўся пакуль ніводзін.

Крыху старэйшы ад іх Янук Журба выйшаў на беларускую літаратурную ніву з бадзёраю душою, з радасным настроем. Змаганьне за вызваленьне працоўнага народу выклікала ў ім ня сум, а натхненьне. Поэта мусіць будзіць, мусіць весці — таму ён павінен быць цьвёрдым і бадзёрым. Ды ня толькі для змаганьня патрэбна жыцьця-радасьць, яна заўсёды харашыць і папаўняе жыцьцё чалавека. Апошняе дадзена для таго, каб піць радасьць і красу, каб любавець сонца і краскі. І Янук Журба — поўная бадзёрасць. Усе яго творы завуць, клічуць, вядуць...

Зусім іншы настрой у Максіма Гарэцкага. Апошні зьяўляецца выключна прозаікам-белетрыстам, пры гэтым талентным белетрыстам. На яго долю выпадае атрымаць большую за сваіх равесьнікаў асьвету, што вельмі ва многім пасабляе разьвіцьцю яго таленту. Да гэтага, Максім Гарэцкі, маючы ад прыроды багатую здольнасьць — і ў скутку выказвае з сябе буйнога пісьменьніка. Аддаючыся літаратурнай творчасьці з захапленьнем, як мастак ад роду, ён старанна шліфуе кожную рэч, якую выпускае з-пад свайго пяра. У яго творы, рэалістычныя, з адценьнем сымбалізму і нэорэалізму, выходзяць цэльнымі, законча-

нымі, дасканалымі вобразамі. Гэроі апавяданняў — выразныя тыпы, жывыя, праўдзівыя („Дзэве душы“), калі да іх прыгледзішся праз цененькі туль, якім свае рэчы звычайна занавешвае М. Гарэцкі. Гэты пахл да містычнасці і ў дадатак самабытнасць стылю вызначаюць пісьменьніка ад усіх іншых і становяць яго на асобнае месца ў шэрагу беларускіх пісьменьнікаў.

Максім Гарэцкі выдаў шмат сваіх твораў асобнымі выданнямі; з іх — зборнік апавяданняў „Рунь“ (1914 г.), апавяданьне „Антон“, повесьць „Дзэве душы“. Паміма гэтага, ён вядом яшчэ, як аўтор першае „Гісторыі беларускае літаратуры“ і „Невялічкага беларуска-расійскага слоўніка“.

Другія прозаікі, Язэп Лёсік і Лявон Лобік, пакуль менш Гарэцкага ўнеслі сваіх мастацкіх твораў у беларускую літаратуру. Лявон Лобік напісаў толькі некалькі белетрыстычных твораў, надрукованых у „Нашай Ніве“, і ў часы вайны зьнік з літаратурнага небасхілу. Язэп-жа Лёсік, вызначыўшыся, як здольны белетрыст („Ня ўсе-ж разам ягамосьці“ і інш.), абяцаў многае, але пасля закінуў пісаньне мастацкіх рэчаў, а перадаўся на публіцыстычна-педагагічную працу. Ён напісана некалькі падручнікаў па беларускаму правапісу, зроблены некаторыя пераклады, з якіх пераклад „Комуністычнага маніфэсту“ К. Маркса і Ф. Энгэльса.

Поэты-розначынцы.

Да іх належаць Максім Багдановіч, Альбэрт Паўловіч, Сяргей Палуян, Гальяш Леўчык і інш. Яны зьявіліся на небасхіле беларускай літаратуры не адначасова, а на працягу ад 1906 году (Альбэрт Паўловіч) да 1911 г. (Максім Багдановіч). Ня роўны яны ні па таленту, ні па форме й характару пісаньня, ня схожы і па настроі. Выдатнейшы й таланнейшы з іх — Максім Багдановіч, сын вядомага ў расійскай літаратуры этнографа, у моладасьці сябра партыі „Народная Воля“, Адама Багдановіча. Розніцца ад другіх беларускіх поэтаў і пісьменьнікаў нашаніўскай пары Максім Багдановіч тым, што меў магчымасьць паспытаць ад плёну асьветы, чаго ня дадзена поэтам з народу, сялянам і рамеснікам. Ён перш канчае гімназію, пасля пераводзіцца ў Яраслаўскі юрыдычны ліцэй. Надзелены здольнасьцю да поэзіі ад роду, ён спачатку піша вершы парасійску, а ўжо пасля, натрапіўшы на беларускае друкованае слова, захапляецца беларускасьцю дарэшты. Ня маючы мажлівасьці пачуць жывую беларускую мову, ён вывучае яе па запісах беларускае народнае творчасьці і пачынае ня толькі гаварыць, а й пісаць. З-пад яго пяра пачынаюць выходзіць пекныя па форме, па вобразах і будове вершы. Але ў яго вершах ня трэба шукаць ні грамадзянскіх мотываў, ні рэволюцыйнага настрою: ён стараецца быць поэтам чыстага хараства. Пры гэтым, у яго ўсё жыве хвіляй, бягуча, на воку — тут у адным выглядзе, тут зусім у інакшым.

Максім Багдановіч — імпрэсіяніст у напрамку, пры гэтым адцягнуты ад людзкае сучаснасьці, ад адносінаў у чалавецкай грамадзе, ад жаданьяў масы. Ён — індывідуаліст, і калі зрэдку падмячае дынаміку жыцьця (цыкль вершаў „У Вільні“), то толькі на момант, паколькі гэта кідаецца ў вочы сваёю павярхоўнасьцю. Заўсёды Максім Багдановіч адзін: і калі радуецца і калі сумуе. Ад сябе ён вітае жыцьцё, калі яно яму паказваецца прыемным, ад сябе кляне яго, калі яно не падабаецца яму.

Прывет табе, жыцьцё на волі!
Над галавой — дубоў павець,
Віднеюць неба, горы, поле

Праз лiсьцяў сець.
 Лахмоўцы ценяў на палянах,
 Схаваўшы золата, ляжаць;
 Яго слаі з-пад дзір парваных
 Аж зiхацяць.
 А к ночы свой чырвоны веер
 У небе сонца разьвярне,
 І разварушаны ім вецер
 У даль памкне.
 Калі-жа пабляднее золак
 І цёмнай зробіцца вада,—
 Зазье серабром iголак
 Зор грамада.
 І роўна мiльмі зрабіцца
 Здалеюць яркі блеск і цень,—
 Той дзень, што мае нарадзіцца,
 І знікшы дзень.

(„Прывет табе“).

Максім Багдановіч пранiзвае сваім вострым паглядом усе мясцiнкі зямлі, возера і твань, лес і поле, майстэрню паяскоў і каморку летапiсца ды перапiсчыка, і ловiць настрой людзей, iх мiгаючыя думкі і схопiвае пералiвы фарбаў. Аднак, жывучы на зямлі і, тым болей, прыймаючы ўдзел у вялiкiм вызваленчым руху цэлага народу, М. Багдановіч ня можа не адгукнуцца на людзкія справы. І ён зрэдку адгукаецца і на долю краiны-Беларусі і на мужычае жыцьцё яе, бацьць яго цяжар і хiбы, але як паправiць гэта—ён ня ведае: тут у яго сустракаецца мяжа, праз якую ён ня можа перайсьці.

Гнуся, працую, пакуль не парвецца
 Мне жыцьцё, як сагнiўшая нiць...
 Шчасьце-ж загляне і ў даль пранясецца,
 І магу я аб iм толькі сьнiць...
 Дык няхай-жа, няхай сабе рвецца
 Мне жыцьцё, як сагнiўшая нiць...

(„3 песьняў беларускага мужыка“).

Так Максім Багдановіч гаворыць вуснамі беларускага мужыка. Поэта не падгледзiў iншага выiсьця, не зразумеў яго, бо не стараўся і зразумець, знайсцi. І ўрэшце выiшла, што характава, якому ён аддаў свае сiлы—бяздушная, адцягненая рэч, не сагрэтая колектыўным пачуцьцём,—не здавалася поэты. Праз прызму свае абасобленай самотнасць глядзеў ён і на долю Беларусі, якую прыйшоў адраджаць к новаму жыцьцю. „Заклятая бога“ уваччу Багдановіча, яна ня мела нiякага выiсьця, каб парваць ланцугі закліацьця.

Край мой родны! Як выкляты богам,
 Столькі ты зносьш няволі.
 Хмары, балоты... над збожжам убогім
 Вецер гуляе на волі.

Поруч раскiдалісь родныя вёскі.
 Жалем сьцiскаюцца грудзi!—
 Бедныя хаткі, таполі, бярозкі,
 Усюды панурыя людзi...

Шмат што зрабілі iх чорныя рукі,
 Вынеслі моцныя сьпiны;
 Шмат iх прымусiлі выцерпець мукі
 Пушчы, разлогi, нiзiны.

Кінь толькі вокам да гэтага люду —
Сьцісьнецца сэрца ад болю:
Столькі пабачыш ты гора усюды,
Столькі нуды без патолі.

Песьня пяе, як удовіна сына,
Янку, каханьне згубіла;
Там, дзе панура схілілась каліна,
Беднага хлопца магіла.

Ў гутарках-казках аб шчасьці, аб згодзе
Сэрца навін не пачуе.
Сьціснула гора дыханьне ў народзе,
Гора усюды пануе.

Хвалай шырокай разьлілась, як мора,
Родны наш край запаліла...
Брацьці! Ці зможам грамадзкае гора!
Брацьці! Ці хваце ў нас сілы?!

(„Край мой родны“).

Пэўна, што часткаю на гэтакім яго настроі адбівалася хворае здароўе, сухоты поэты, а самае галоўнае, ведама, зьмяшчалася ў тым, што ён быў адарваны ад грамадзкага жыцця. Перад сьмерцю, зусім у маладых гадох і ў поўным росьцьвіту таленту (памёр у 1917 г.), Максім Багдановіч удаўся ў сум, які густым слоem ляжыць на яго астатніх вершах... Дачасная сьмерць М. Багдановіча прынесла вялікую страту для беларускай літаратуры; але тое, што ён напісаў за сваё кароткае жыццё, ёсьць багаты ўклад у яе скарбы. Гэткіх пекных і стройных, мозаічна-пераплеценых цікавымі формамі і малюнкамі рэчаў даў рэдкі з беларускіх поэтаў. Большая частка вершаў М. Багдановіча надрукована ў газетах і асобным выданьнем у зборніку „Вянок“. Многа-ж, пакуль, знаходзіцца ў рукапісах.

Другі з розначынцаў-поэтаў пары „Нашае Нівы“—гэта Альбэрт Паўловіч. Пахаджэньнем ён сын менскага мешчаніна. Пачаў пісаць па-беларуску яшчэ да выйсьця „Нашае Нівы“, а друкавацца—з яе выйсьцем. Альбэрт Паўловіч, галоўным чынам, піша вершы гуморыстычныя; пры гэтым, адна хіба гэтых вершаў, што гумор іх большай часткаю мае сваім аб'ектам цёмнага селяніна, і толькі зрэдку трапляюцца ядынкі яго вершаў, у якіх гумор накіраван у бок багатых станаў. Але, абмянаючы гэта, трэба сказаць, што гумор Альбэрта Паўловіча дужа востры. Ён адзін, пакуль, з гэтакім характарам творчасьці ў беларускай літаратуры. Паміма гуморыстычных твораў, Альбэрт Паўловіч прабаваў сваё пяро і ў лірычным напрамку. Некаторыя вершы яго гэтага гатунку сьведчаць, аднак, што ён ня чужы і да тонкіх нотак лірызму. У перакладах яго з польскіх пісьменьнікаў, галоўным чынам, з Сыракомлі, адбіваецца здольнасьць дасканаллага перакладчыка. Альбэрт Паўловіч напісаў багата вершаў і зрабіў шмат перакладаў. У газэце „Наша Ніва“ на працягу ўсяго яе жыцця, у газетах „вольная Беларусь“ і „Беларусь“ надрукована многа яго вершаў. Таксама выйшаў зборнік іх („Снапок“) асобным выданьнем.

Інакшы ад першых дваіх трэці розначынец—Сяргей Палуян. Сын памешчыка Рэчыцкага павету Меншчыны, ён дастае сярэдняю асьвету, але ў маладых гадох захапляецца рэволюцыйным рухам і праз гэта настройвае супроціў сябе бацькоў. Тыя праганяюць яго з дому, і Сяргей Палуян едзе ў Кіеў, дзе прылучаецца да маладых украінцаў і ўваходзіць у ўкраінскую адраджэньцкую працу ў галіне літаратурнай. Аднак хутка ён вызнае праз атрыманую ў Кіеве газэту „Наша Ніва“,

што пачаўся нацыянальны рух і сярод беларусаў. Гэта зацікаўлівае Сяргея Палуяна, і ён адчувае сябе беларусам і пераходзіць пісаць па-беларуску. У 1909 годзе ён па традыцыі едзе ў тагачасную беларускую Мекку, у Вільню, і, азнаёміўшыся са становішчам беларускага руху, цалком уваходзіць у яго. Але Сяргей Палуян зусім мала піша, як быццам-бы стрымліваючы развой свайго нязвычайнага таленту. Яго точыць цяжкая думка-сумненне ў хуткім ажыццяўленні захапіўшых яго ідэяў; ён ня ўпэўнены ў сваіх сілах, у яго ня можа выстарчыць іх для змаганьня з вакольнымі ўмовамі жыцця, і ў 1910 годзе поэта накладвае на сябе рукі.

Сяргей Палуян напісаў некалькі апавяданняў („Хрыстос васкрос“, „Вёска“ і інш.), некалькі вершаў і п’есак, якія надрукованы ў „Нашай Ніве“, і гэтым абарваў сваю леру. З яго сьмерцю беларуская літаратура страціла многаабяцаючы глыбокі талент...

Гальяш Леўчык, аднесены намі да розначынцаў, шмат слабейшы ад сваіх таварышоў. Яго простыя вершы дыхаюць густым смуткам і жалюбою, характарызуючы аўтара, як ціхага, пасыўнага адраджэнца. Дагэтуль выйшлі творы Г. Леўчыка невялічкім зборнічкам „Чыжык Беларускі“.

Рэвалюцыйны пэрыяд.

Нашаніўская пара крута абарвалася сусьветнаю імперыялістычнаю вайною. Далёка сягнуўшы ў глыб і шыр, беларускі нацыянальна-культурны рух атрымоўвае цяжкі ўдар і спыняецца ў нормальным разьвіцьці. Цэнтр яго, г. Вільня, разбураецца, пасеяўшы сконцэнтраваныя сілы па вялікіх абшарах царскае Расіі. Спыняецца друк і змаўкае лера: пачынае гаварыць гармата.

Так праходзіць да 1916 г., калі, звыкшыся з жахам вайны, патрошку пачынае ажываць грамадзкая думка. Падаюць адзнаку жыцця прышыбленыя беларускія сілы. У Петраградзе выходзіць дзьве газэты: „Дзяньніца“ і „Сьветач“, у Вільні, крыху раней, — „Гоман“. Гуртуюцца колы, падаюць аб сабе весткі замоўкныя песьняры. Аднак, для поўнага аднаўленьня даваеннага культурнага жыцьця яшчэ не настаў час. Яго прыносіць з сабою Лютаўская рэвалюцыя. Разьбіўшы ланцугі політычнай няволі, яна разрывае і нацыянальны прыгон. Раптам буйна закіпае нацыянальна-рэвалюцыйны рух, вядучы за сабою разьвіцьцё культурнай працы. У Менску выходзіць газэта „Вольная Беларусь“ і „Грамада“, і, разам з артыкуламі політычнага характару, прабіваюцца на іх старонкі мастацкія творы. Ізноў мігаюць імёны Якуба Коласа, Янкі Купалы, Цішкі Гартнага, Зьмітрака Бядулі, Алесь Гаруна, Хведара Чарнушэвіча, Гарэцкага Максіма і інш. А паступова, час-ад-часу, пачынаюць яшчэ і яшчэ вынікаць новыя песьняры і пісьменьнікі: зьяўляецца Ф. Калінка (А. Петрашкевіч), захапіўшы яшчэ „Нашу Ніву“, Якім Сявец, Зоська Верас, Макар Косьцевіч і інш. Праўда, політычны развой жыцця пакуль заглушвае голас музы, і лера маладых поэтаў мала вызначаецца ў ракочучым гуле рэвалюцыі. Прыходзіцца чакаць некаторага спаду рэвалюцыйных хваляў. Гэта прыходзіць з нямецкаю окупацыяй, якая сьціснула ў Беларусі політычнае жыцьцё і ў той-жа час ня чапала культурнага. У гэты час пачынаюць выдавацца газэты, кніжкі, працуюць тэатры; у гэтым фокусе зьбіраюцца беларускія сілы. У газэце „Вольная Беларусь“ зьяўляюцца далейшыя сілы беларускіх пісьменьнікаў, якія зразу кідаюцца ў вочы буйнасьцю свайго таленту. Між другімі выдзяляюцца імёны Міхася Чарота, а крыху спусьціўшы — М. Грамыкі. За імі праз нейкі тэрмін часу даюць аб сабе знаць Ў. Дубоўка, А. Бабарэка, Б. Родзевіч, К. Арсеньева і Ў. Жылка. Пачынаецца новы росьцьвіт беларускай літаратуры, яе далейшае пашырэнне й разьвіцьцё. Адначасна адмячаецца, перш ціха, асьцярожна,

а што далей—выразней і яскравей ідэалёгічны ўхіл яе ў бок успрыняцця новых ідэяў, навееных вялікай Кастрычнікаўскай рэвалюцыяй. Але гэта канчаткова надыходзіць у канцы дваццатага году. У 1918-жа годзе новыя песьняры аддаюць пакуль сваю частку дані мотывам нацыянальным і чыста-лірычным. Такі ўжо шлях разьвіцця кожнага поэты.

Міхась Чарот (Міхась Кудзелька) таксама не абмінае вымаганьняў агульнага закону. Як і ўсе другія поэты, у пачатку свае працы ён закранае, галоўным чынам, мотывы лірыкі і грамадзянска-нацыянальныя. Але ўжо хутка ў яго творчасьці прабіваюцца рэвалюцыйныя мотывы. Праўда, пры окупантах іх нельга выносіць перадлюдна, і гэткага настрою творы М. Чарота чакаюць адпаведнага часу. А пакуль беларускі чытач знаёміцца з новым маладым песьняром па яго лірычных і грамадзка-нацыянальных творах. Знаёміцца—і зразу бачыць, што ў маладым рудзенскім (Менскай губэрні) селяніне захован багаты талент. Сьвежыя, стройныя, добра пабудаваныя творы захоплваюць сваім пачуцьцём і сваёю шчырасьцю. Усе даныя на хуткі росьцьвіт поэты—на далоні. Блізкі час паказвае гэта.

Дваццаты год, унёсшы ў гісторыю Беларусі новыя старонкі, адчыніў шырокі шлях для выяўленьня напавярх усіх скрытых сілаў поэтаў пэрыяду рэвалюцыі, у тым ліку і Міхася Чарота. Ён хутка займае адно з першых месцаў у беларускай літаратуры, вядучы яе на рэвалюцыйна-пролетарскую дарогу. Усе сучасьнікі М. Чарота значна паддаліся яго ўплыву ў гэтых адносінах і пайшлі за ім.

Толькі Міхась Грамыка выявіў сваю індывідуальнасьць пабочна ад М. Чарота. Праўда, гэта больш усяго адмячалася ў першыя часы працы М. Грамыкі. Яго творы гэтага пэрыяду выяўляюць сабою здольнага поэту, лірыка-романтыка з сымбалічным адбіткам. Але чым бліжэй к дваццатаму году, тым болей рэвалюцыйныя ўхілы М. Грамыкі пачынаюць выясьняцца і пераважваць над другімі. К моманту-ж агульнага павароту беларускай літаратуры на шлях, праложаны Кастрычнікаўскай рэвалюцыяй, М. Грамыка, як і М. Чарот, выступае з выразна адзначаным тварам поэты—рэвалюцыйна-пролетара.

Рэвалюцыйна-пролетарскія напевы ў беларускай літаратуры.

Рэдкімі, адзінымі ноткамі гэтыя напевы зычэлі ўжо з часоў наша-ніўскіх, з 1911 году. Яны выходзяць перш усяго з-пад пяра поэтаў-рамесьнікаў—Цішкі Гартнага, часткаю Хведара Чарнушэвіча і Алеся Гаруна. Але агульны харал нацыянальна-грамадзянскіх напеваў, якімі аддае беларуская літаратура гэтае пары, пары беларускага рэнэсансу,—топіць у сваіх гуках іншыя ноты. К гэтаму, для належага ўспрыняцця іх пакуль не нарадзіліся адпаведныя абставіны. Беларускі чытач, больш народны інтэлігент, аддае ўвагу агульна-нацыянальным момантам, хоць-бы ён быў самага рэвалюцыйнага колеру. Клясавыя моманты, пакуль скрытна, адбіваюцца на кожным поруху жыцьця і не зьвяртаюць на сябе патрэбнае ўвагі. Толькі з часу Кастрычнікаўскай рэвалюцыі, калі клясавыя супярэчнасьці адсунулі ў бок усякія іншыя пытаньні, пролетарска-рэвалюцыйныя напевы знайшлі для сябе адпаведныя абставіны ў беларускай літаратуры. Новы гаспадар жыцьця, рабочы і селянін, пачаў будаваць сваю працоўную культуру, як падмурак да політычнай улады. Беларусь, вызвалёная з-пад панскай окупацыі дружным напорам рэвалюцыйных хваляў, мусіць нагнаць у справе замацаваньня новага працоўнага ладу. Рэвалюцыя Кастрычніка дала ёй поўную мажлівасьць культурна-нацыянальнага будаўніцтва. А гэта служыць моцным штурхачом да адраджэньня беларускай літаратуры пад сьцягам Кастрычніка. І дагэтуль рэдкія мотывы рэвалюцыйна-пролетарскай

музы гудуць і зычаць усе мацней і захопней. Да Цішкі Гартнага прылучаецца Міхась Чарот, Зьмітрок Бядуля, Міхась Грамыка, Якім Каліна. Усе яны, і асабліва Міхась Чарот, вынаходзяць сябе ў новых абставінах новага жыцця. Рэволюцыянэр-куністы, Міхась Чарот становіцца ў першых радох маладых песняроў. Яго талент разьвінаецца шырака, што далей больш захапляючы пролетарскія мотывы для сваіх песняў. Калі яшчэ зрэдку чутны нацыянальны ноткі, то іх выводзіць М. Чарот на новай канве, на канве пролетарскага разуменьня гэтага пытання. Ён любіць свой край, бо сам змагаўся за яго вызваленьне; любіць беларускага працаўніка, бо ён больш і даўжэй цярпеў няволю, далей адстаў ад другіх на шляху свайго політычна-эканамічнага і нацыянальна-культурнага разьвіцця. Ён таксама шчыльна злучан з сваім краем таму, што ў ім, у гэтым краі, Чарот— „мяцежны бунтар, што будзіць балоты гучным шумам“. З гэтым шумам ён ідзе па абшарах Беларусі, будзячы, аклікаючы да змаганьня і ломячы ўсе перашкоды:

Шалёны вецер сьвішча ў полі...

Маланка зьяе... гром грукоча...

А я іду... Слабею з болю...

Мо' не дайду туды ніколі,

Але ў няволі жыць ня хочу.

Ў зімову сьцюжу сьнег заносіць...

Ня бачу сьвету ў завірухах.

Але наш край свабоды просіць,

І сын яго хай гора зносіць,

Хай моцны будзе цела, духам.

Я—сын яго. Дзіця я працы.

Такіх, як я,—нас шмат, мільёны!

Мы зможам ворага ў палацы...

А вы рагочаце, пацы,

І кажаце, што я шалёны.

Шалёны, кажаце, шалёны,

Як вецер той, што ў полі сьвішча,

Затым, што там, дзе плач і стоны,

Ня біў я ворагу паклоны,

А справіў сьмерці баль-ігрышча.

А хто рагоча? Той, хто ўчора,

Як я, глядзеў на сьвет з-за краты,

Хто чару піў са мною гора...

Сягонья трус ён стаў, прытвора,

Гатоў свайго-ж прадаці брата...

Мой цяжкі шлях... Ваюю з бурай...

Схіляе вецер, як былінку...

Часамі сьпеў душы—віхура—

Прымусіць доўга быць панурым,

Нібы бяздольну сірацінку.

Але змагаю ўсе няўзгоды,

У даль імкнуся без спачыну.

У ясны дзень і ў непагоду

Кладу я шлях свайму народу,

Пакуль ў сьнягох жыцця ня згіну.

Хутчэй з заходу сонца ўзойдзе,

Чым край наш будзе у няволі...

Аб час мінулы у народзе...

Той час ня прыйдзе ўжо ніколі.

Пра гэты-ж час вайны крывавай
Раскажа лірнік казку сьвету,
Хто быў тут правы, хто няправы...
Аб гэтым зашуміць дубрава
і гучны верш пяўца-поэты...
... і я іду... Гудуць мяцелі...
Мо' імі буду я занесен...
Мільёнам ў гурбах ногі млелі,
Пасьля ім кулі песьні пелі—
і больш яны ня чуоць песень.
(„А я іду“).

Міхась Чарот, народжаны рэволюцыяй, нясе яе па вёсках, у працоўныя гушчы, да рабочых і сялян, якіх злучае пры пяньні сваіх песьняў.

Селянін і рабочы—удвух—
Стары сьвет агнём палаяць, руйнуюць
і на вогнішчы новы будуоць,
Панаваць ў якім будуць: молат і плуг.

Ад машын закурэлых, з загону
Ідзе рабочы, а з ім селянін...
Дружна песьню пяюць, як адзін...
і баіцца ўвесь сьвет іх разгону.

Чырванее ўсё болей і болей
іх дарога да сонца, да зор...
Але маніць іх вольны прастор,
і жыцьця не шкада ім за волю.

Яны ідуць... і завуць на ўспамогу
Паднявольных, пакрыўджаных ўсіх...
Хто галодны, халодны імкнецца да іх,
Сьмела ідзе на чырвону дарогу.

і ідуць грамадою бясконца...
Лікам шмат іх, і моцны іх дух...
А над імі ўжо молат і плуг
Зіхацяць у праменьчыках сонца.

(„На чырвоной дарозе“).

З цягам часу талент М. Чарота ўсё больш крэпне і мацнее. У 1922 годзе ён выпускае сваю вядомую п'есу „Босыя на вогнішчы“, у якой адметна падкрэсьліваецца вялікі пасьпех М. Чарота. У тым-жа годзе выдаецца збор яго вершаў „Завіруха“. Поміж з вершамі, ён піша і апавяданьні, у якіх ужо выглядае рэалістыч-бытавіком. У апошнія часы ў творчасці М. Чарота адзначаецца імажыніцкі налёт. Новыя творы яго, як поэмы „Комсамоля“ і „Чырвонакрылы вяшчун“, а таксама дробныя вершы аддаюць гэтым навеем. М. Чарота падтрымоўваюць у гэтым У. Дубоўка, Ў. Жылка і інш. У асобе М. Чарота беларуская літаратура мае вялікі здабытак рэволюцыйнага часу.

Адпаведна яму зрабіў вагromністы крок уперад і М. Грамыка, стаўшы ў шэрагу выдатнейшых беларускіх поэтаў сучаснае пары. Яго талент пакіраваўся ў бок успрыняцця рэволюцыйна-пролетарскіх напеваў. Новыя творы М. Грамыкі, як поэма „Крылан“, „Сямімільнымі крокамі“, „Міліён“, сьведчаць аб гэтым. Праўда, на гэтых творах поэты адмячаецца яшчэ большы слой сымбалічнасьці, якая пераходзіць

у лёгкую метафізічнасьць (поэма „Крылан“), але гэта скрадаецца выпукласцю рэволюцыйных напеваў. Таксама ў іх адчуваецца невялікі ўплыў А. Блёка (поэма „Міліён“). Усё-ж, адкідаючы гэта, Міхась Грамыка паўстае буйной велічынёю ў беларускай парэволюцыйнай літаратуры. Пераняў яе дух і мілагучны З. Бядуля, даўшы некалькі здатных твораў рэволюцыйнага характару („Беларусь“, „Чырвоны каляндар“ і шмат дробных вершаў).

Гэткім чынам, уступіўшы на новы шлях, беларуская літаратура прадаўжае пісаць далейшыя старонкі гісторыі свайго развіцьця. Ня супыннае паглыбленьне заваёваў рэволюцыі, дакляраваўшай і паставіўшай на радыкальнае вырашэньне нацыянальнае пытаньне, адкрываюць для гэтага шырокія мажлівасьці.

Гісторыкі і крытыкі.

Ад пачатку свайго нараджэньня ажно да першай паловы нашаніўскага пэрыяду ў беларускай літаратуры зусім не адмячаецца крытычных твораў. Ды гэта зразумела. Беларускай літаратуры сьпярша патрэбна ўвайсьці ў жыцьцё, абсталявацца і быць прызнаным ім. А для гэтага патрэбен час, умовы і людзі. Гісторыя-ж яшчэ да таго маладая і сьвежая, што яе ня прыходзіцца фіксаваць. А к гэтаму і сілаў не хапае. Якія ёсьць—заняты грамадзянска-політычнай чыннасьцю, працярэбліваньнем шляху для развіцьця першай ластаўкі культурна-адраджэнцкай вясны—прыгожай пісьменнасьці. Яе моладасьць і навіна ўсё роўна заглушылі-бы сваімі трэлямі і крытычныя водгукі і гістарычныя запісы...

Гэты момант падыходзіць толькі ў 1912 годзе. Бадай ня першым у гэтым годзе выступае з сваім крытычным нарысам аб скутках развіцьця беларускае літаратуры Максім Багдановіч. Талентны poeta ў гэтым артыкуле праглядае здольным аглядчыкам-крытыкам. Але як асьцярожна ён не дакранаецца ў ім аглядаемых poetaў, многія з апошніх бачаць у адносінах да іх крытыка тэндэнцыйнасьць і староннасьць. Праўда, М. Багдановіч, як poeta сам, у першай спробе свайго крытычнага пярэ, дапусьціў нетактычнасьць, пахваліўшы сябе і паганіўшы другіх. К таму прыдалася яшчэ доля навіны, якая выглядала з прадлюднага абгавору таго ці іншага poeta, думаючага, звычайна, аб сваёй непахібнасьці. У далейшым гэта прытупілася. Само становішча шырака расьцьвіўшай беларускай літаратуры вымагала сабе крытычнага разца і гістарычнага фоліянту. Ды poetaм стала жадацца, каб аб іх пагаварылі, найшлі адмоўныя бакі, падказалі на хібы і адмецілі добрыя бакі іх творчасьці. Час задаволіў іх. З таго-ж, 1913 году на старонках „Нашай Нівы“ выступае малады талентны крытык Лявон Гмырак. Час ад часу, як гадавыя справаздачи, так знарочыста напісанья па розных пытаньнях літаратурнага жыцьця, артыкулы яго зьяўляюцца адзін за другім на старонках „Нашай Нівы“. Яны справодзяць беларускую літаратуру да часаў вайны, калі Гмырака бяруць на вайну, дзе яго забівае ліхая пуля.

Трохі раней за Л. Гмырака выступае з сваёй вядомай працай „На дарозе да новага жыцьця“ віднейшы пачынальнік і правадыр беларускага нацыянальна-рэволюцыйнага і культурнага руху Антон Навіна (Луцкевіч). У гэтай сваёй працы ён, адмячаючы гістарычны факт адраджэньня беларускага працоўнага народу, датыкаецца беларускай літаратуры, як важнейшай ілюстрацыі да сваіх думак. Адначасна Антон Навіна зьмяшчае невялічкі артыкул аб беларускім руху ў энцыклёпэдыі Брокгауз-Эфрона, дзе таксама піша аб беларускіх poetaх. Дасканада асьвечаны, здольны публіцысты, Антон Навіна далей выказвае сябе талентным крытыкам у літаратурна-соцыяльных характарыстыках

пяці беларускіх пісьменьнікаў (Я. Коласа, Я. Купалы, Ц. Гартнага, Макс. Багдановіча і З. Бядулі), выданымі асобным выданьнем у 1918 годзе, назваў „Нашы песьняры“.

Але політычная чыннасьць адыймае ад Антона Навіны мажлівасьць аддацца як сьлед літаратурнай крытычнай працы.

І чародныя за ім крытыкі-публіцысты таксама вымушаны пісаць свае нарысы аб беларускай літаратуры вырыўкамі, у вольную хвіліну. Трэба выябраціць, як туга можа падавацца праца пры гэтых умовах! Аднак настойнасьць і энэргія перамагаюць усякія труднасьці. Змагаючыся з імі, Максім Гарэцкі піша сваю першую „Гісторыю беларускай літаратуры“, якую і выдае ў 1920 г. У ёй ён дае поўную і багатую характарыстыку ўсіх беларускіх пісьменьнікаў, поэтаў і літаратараў. А раней за яго, яшчэ ў 1918 годзе, спрабуе сваё пярэ ў гэтай галіне Цішка Гартны, прачытаўшы сваю лекцыю аб беларускай літаратуры ў Беларускам Народным Унівэрсітэце ў Маскве, а пасля надрукаваўшы яе ў зборніку „Зажынкi“. У часопісах пазьнейшага часу далей зьмяшчаецца цэлы шэраг яго крытычных аглядаў і нарысаў (газ. „Савецкая Беларусь“, часопіс „Польмя“ і інш.). Адначасова выступаюць на ніве літаратурнай крытыкі пр. Ў. Ігнатоўскі, пр. М. Пятуховіч, Ў. Чаржынскі, Н. Байкоў, Я. Дыла, М. Маразоўскі і інш. З іх Ў. Ігнатоўскі піша і чытае, а пасля друкуе („Вольны Сьцяг“, 1921 г.) популярныя нарысы аб беларускай літаратуры і асобнае дасьледваньне мотываў творчасці поэты М. Чарота (праца выйшла асобным выданьнем у выд. Госіздату Беларусі). Пр. М. Пятуховіч таксама чытае лекцыі і зьмяшчае ў беларускім друку многа сталых працаў, характарыстык творчасці беларускіх поэтаў (Янка Купала, Якуб Колас, Алесь Гарун, Максім Багдановіч, Цішка Гартны). Друкуецца некалькі сталых сур’ёзных працаў М. Байкова і Ў. Чаржынскага.

Сярод гэтых сіл, пэўна, маюцца рознага характару таленты і рознастайны мэтад падыходу к данаму поэту. Гэтак, калі Ў. Ігнатоўскі зацікаўлен у соцыяльнай сутнасьці твораў поэты, падыходзячы да яго са скальпэтам крытыка-марксыстага і грамадзяніна, то пр. М. Пятуховіч перш усяго адшуквае мастацкіх якасьцяў, ужываючы часта ідэалёгічную мерку; М. Байкоў-жа больш крытык-психолёг, а Ў. Чаржынскі—стылісты і архітэктар.

У агуле ўсе пералічаныя асобы складаюць сабою моцную сілу ў крытычнай галіне беларускае літаратуры, сочачы за яе разьвіцьцём і пасабляючы ёй ісьці належным шляхам.

Агульны агляд.

Гэткім чынам, як мы бачым, беларуская літаратура, за параўнаўча кароткі тэрмін, прайшла многа этапаў свайго разьвіцьця, загартавалася, уступіла на ўзровень становішча суседніх ёй маладых літаратур і з багатымі мажлівасьцямі прадаўжае квітнуць, расьці і разьвівацца.

Будучы заснованай на крэпкай базе змаганьня за соцыяльнае, эканомічнае й нацыянальнае вызваленьне беларускага працоўнага народу, беларуская літаратура ўвесь час папаўнялася поэтамі й пісьменьнікамі—выхадцамі з сям’і сялян і рабочых, якія вялі яе неадхільна ўсьцяж рэвалюцыйнага поступу. Працоўны народ, яго думы, яго перажываньні, раней смутак і боль няволі, а пасля протэсты, дух паўстаньня і, нарэшце, радасьць вызваленьня, — вось натхненьне беларускіх пісьменьнікаў і поэтаў. Яны—соль свае зямлі, народныя зьвястуны, яны заўсёды з народам. Загэтым так жывуча, так молада

і сакавіта іх песьня-твор. І ў суме, і ў горы, і ў дні ўрачыта-
цясу—сьвежая, кіпучая музыка, блізкая працоўнай гушчы беларускай,
родная ёй.

Роўным, пэўным крокам прайшла беларуская літаратура цяж-
кія дні ў жыцці беларускага працоўнага народу, пасабіла яму
вызваліцца з яра няволі і зараз, разам з народам, выйшла на шы-
рокую дарогу вольнага жыцця, апяваючы яго росьцьвіт па шляху да
комунізму.*)

8234413

Дзяржаўная
бібліятэка БССР
імя У. І. Леніна

*) Крыніцы, з якіх у некаторых выпадках карыстаўся аўтар:

Максім Гарэцкі—Гісторыя беларускае літаратуры.

Выпісі з беларускае літаратуры—новы й найноўшы кругабегі.

З. Жылуновіч—Беларуская літаратура (нарысы і агляды), „Зажыткі“.

З. Жылуновіч—Беларускі Парнас у новай вопратцы. „Полымя“ № 2.